

NÉPESSÉGÜNK KÖVETKEZŐ ÉVTIZEDEI – KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A TERÜLETI KÜLÖNBBSÉGEKRE¹

HABLICSEK LÁSZLÓ

Bevezető

A jövő bizonytalan, előrejelzése korlátozott. Ebből azonban nem következik, hogy ne keressünk állandóan azokat a módszereket, amelyekkel több-kevesebb bizonyosság mégis elérhető. A demográfiai projekcióknak éppen az a természetük, hogy közép- és hosszú távon megbízhatóaknak mutatkoznak, miután a népesség változása, kicserélődése lassú folyamat.

A demográfiai projekciók arra irányulnak, hogy a népességnek és különböző részcsoportjainak mint személyek összességének létszámát előrebecsüljék.² Szükségtelen ecsetelni, hogy milyen jelentősége van ennek a jövőbeli lehetőségek és korlátok megítélésében, a tennivalók meghatározásában, legyen szó akár a társadalmi-gazdasági fejlődés egészéről vagy részterületeiről.

A népesség egyes csoportjai között számottevőek a demográfiai-társadalmi-gazdasági természetű vagy röviden: társadalmi különbségek, ezek mérséklése a (szociál)politika fontos feladata. A demográfiai jellegű ismérvek és a (szociál)politikai szempontok metszetében ott találjuk a nőket és a férfiakat, a különböző életkori csoportokat, az eltérő családi állapotúakat. Lényegesen differenciálja a személyek, háztartások helyzetét az iskolai végzettség, a gazdasági aktivitás, a nemzetiségi/etnikai hovatartozás. Mindezeket a különbségeket tovább mélyítik a lakóhelyen érvényesülő lehetőségek, illetve korlátok és fel-nagyítja az a körülmény, hogy Magyarországon a népességi csoportok közötti differenciák a rendszerváltozás körüli időszakban fokozódtak. Csökkenésük alapvető jelentőségű a társadalmi kohézió erősítése, az országfejlődés felgyorsí-tása szempontjából.

¹ Készült a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet „Népesedési folyamatok a 20. század második felében, 21. század elején” c. ünnepi konferenciáján elhangzott előadás alapján és Hablicsek László: A népesség jövőbeni alakulása. (In Tóth Pál Péter [szerk.]: *A magyarországi bevándorlás*. Lucidus Kiadó, Budapest, 2006.) c. tanulmánya felhasználásával.

² Ez a meghatározás nem zárja ki, hogy a demográfiai jellegű projekciók közé soroljuk a családháztartásra vonatkozó előreszámításokat is, hiszen ebben az esetben is meghatározott családi-háztartási állású személyek létszámának becsléséről van szó.

A demográfiai projekciók segítenek abban, hogy képet kapjunk a népesedési folyamatok változásaiból eredő létszám- és összetételhatásoknak a társadalmi különbségekre gyakorolt hatásáról, illetve az ebből adódó szociálpolitikai szükségletek alakulásáról. Például hátrányos helyzetben lévő népességcsoport növekvő vagy csökkenő létszámából különböző szükségletek növekedésére, illetve csökkenésére következtetünk. Továbbá, ha a népességben megváltozik egy olyan csoport súlya, amely jelentős hányadban részesül egyfajta szociális juttatásból, akkor a népesség egészére vetítve is óhatatlanul változik az adott juttatás iránti igény.

A demográfiai projekcióknak részeleme is a társadalmi különbségek alakulása, egyrészt a hipotézisekben, másrészt az előreszámított ismérvekben.

Magyarországon tág tere van a fenn jelzett problémák vizsgálatának, miután a hazai demográfiai statisztika igen fejlett, és ennek bázisán hosszabb ideje készülnek előrebecslések is. Ez utóbbiak jobbra a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet produktumai, módszertanuk követi a nemzetközi ajánlásokat, pontosságuk pedig felülmúlja a nemzetközi átlagot.

Így rendelkezünk³ országos és a területi népesség-előreszámításokkal, családi állapot, iskolai végzettség, gazdasági aktivitás szerinti előrebecslésekkel, család- és háztartás-előreszámítással. Speciális előreszámítások foglalkoznak a roma népesség, a bevándorolt népesség, a fogyatékkal élők létszámával, hasonlóképpen a Kárpát-medencében élő magyarság várható lélekszámával.

Összeállításunkban ismertetjük azokat a demográfiai projekciókat, amelyek közvetlen összefüggésben állnak a magyarországi humán erőforrás következő két évtizedben várható változásával, megújulásával. Így foglalkozunk az országos népesség létszámváltozásaival, az iskolai végzettség szerinti szerkezet módosulásával, a roma és a bevándorolt népességgel. A gazdasági aktivitás lehetséges alakulását országos és területi szinten is bemutatjuk.

Országos demográfiai projekciók 2021-ig

Magyarországon a legtöbb demográfiai előreszámítás a KSH Népeségtudományi Kutatóintézetben (NKI) készül. Ezek közül jelenleg az alábbiak állnak a felhasználók rendelkezésére:

- országos előreszámítás, 2001–2050, nemek és életkorok szerint;
- kistérségek, kerületek, megyék, régiók lakónépességének előrebecslése, 2001–2021, nemek és ötéves korcsoportok szerint;
- országos iskolázottsági előrebecslés, 2001–2021, nemek, ötéves korcsoportok szerint;

³ A tanulmány szerzője a KSH NKI előreszámításokért felelős szakértője.

- országos gazdasági aktivitási előrebecslés, 2001–2021, nemek, ötéves korcsoportok szerint;
- a roma résznépesség előrebecslése, 2001–2021, nemek és életkor szerint;
- a roma résznépesség területi munkaerő-kínálati előrebecslése, 2001–2021;
- a bevándorolt népesség létszámának előrebecslése, 2001–2021, nemek és életkor szerint.

Összeállításunkban valamennyi előrebecslést szerepeltetjük, az eredményeket 2001-től 2021-ig vetjük össze. 2001 nem feltétlenül a tényleges kiindulási év, a dátum a legutóbbi népszámlálásra utal, mivel minden tekintetben ez szolgál valódi bázisként, amit semmilyen más adatforrás nem helyettesít. Ugyanígy a 2021-es végpont sem azonos az idézett előrebecslések utolsó évével, azok általában túlnyúlnak a '20-as éveken. Ugyanakkor a területi előrebecslések, amelyek tanulmányunk középpontjában állnak, 2021-ig szólnak.⁴

Az előreszámítások több változatban készülnek, sőt az újabb ún. sztochasztikus előrebecslések több ezer szimulációból állnak össze. Tekintettel azonban arra, hogy demográfiai szempontból 2021 nem igazán távoli időpont, a variánsok közül csak az ún. alapváltozatot használjuk, ami a készítők szándéka és ismeretei szerint a lehetséges kimenetek közül a közepeset testesíti meg. Ettől csak a gazdasági aktivitás esetében térünk el. Az előreszámítások hivatkozása, amennyiben mást nem adunk meg: *KSH NKI Előreszámítási adatbázis, 2006*.

Az országos népesség alakulása 2021-ig

Magyarország népessége a 2001 elején 10 millió 200 ezer fő volt. Összetételét tekintve meglehetősen idős, a 60 évesek és idősebbek száma több mint 2 millió fő, az össznépesség 20 százaléka. A népesség száma csökkenő, mert a születéseké jóval kevesebb a halálozásokénál: 2001-ben az előbbi 97 ezer, az utóbbi 132 ezer volt, a születési hiány 35 ezer fő. A nemzetközi vándorlások egyenlege pozitív, 9,7 ezer fő, ennyivel többen érkeztek hozzánk, mint ahányan távoztak. 2001 folyamán a statisztikai népesség száma így 25 ezer fővel lett kevesebb.

A népesedési helyzet azóta lényegesen nem változott. A születések száma továbbra is alacsony, a halálozásoké pedig ingadozik. A nemzetközi vándorlás mérlege az uniós csatlakozást követően erősebben pozitív, de ehhez hozzá kell tenni, hogy a tartósan más uniós országokban élő/dolgozó polgárok számbavé-

⁴ Az országos népesség-előreszámítás és a területi munkaerő-kínálati előrebecslés megtalálható az interneten, a VÁTI TeIR rendszerében, és elérhető az NKI honlapjáról (www.demografia.hu) is.

tele hiányos. Mindezek mellett a népesség csökkenése folyamatos, a népességszám 2007 elején több mint 100 ezer fővel volt kevesebb, mint 2001-ben.

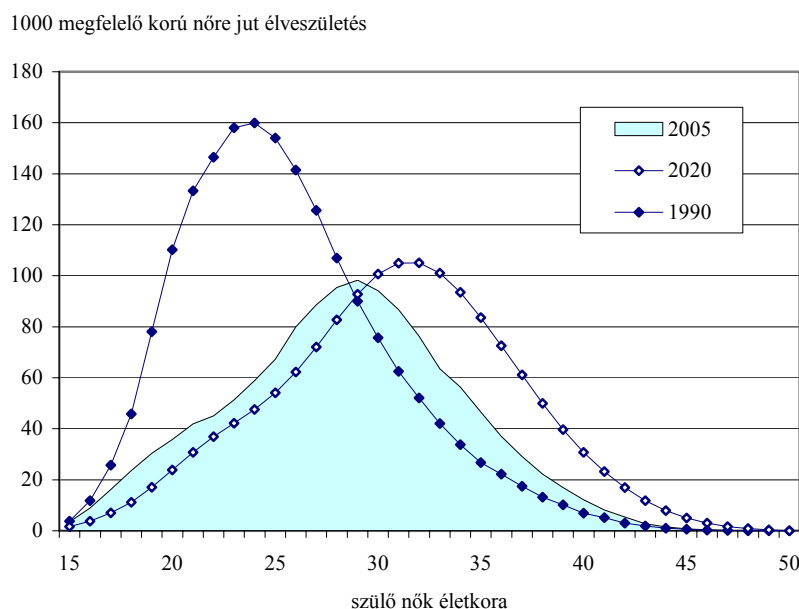
Az igen mérsékelt gyermekvállalási hajlandóságot jelzi, hogy a teljes termékenységi arányszám több éve 1,3 körüli, e szerint 100 nő 130 gyermeket szülne élete során. A magas halálozási számban viszont – az idősödő korösszetétellel együtt – a gyenge életkilátások is szerepet játszanak: a férfiak születéskor várható átlagos élettartama 2001-ben 68,3 év, a nőké 76,7 év volt, míg a 2005. évre szóló becslések szerint 68,8, illetve 77,3 év. Az EU-15 átlagában ugyanez a mutató 76,8, illetve 82,5 év volt, az unió régebbi tagállamaiban tehát 5–8 évvel tovább élnek a polgárok, mint nálunk.

Ebből a helyzetből kiindulva az ország egészére szóló népesség-előreszámítás alapváltozata közepes (*középtértékben várható*) termékenységi, halandósági és vándorlási hipotéziseket alkalmaz. Így az átlagos gyermekszám lassan emelkedik, 2021-ben 1,5 lesz. A születéskor várható élettartam is nő: a férfiakét 2021-re 72,9, a nőké 81,0 évnél vesszük. A nemzetközi vándorlásra vonatkozó hipotézis szerint 2005-től évente csökkenő, majd emelkedő trend után évi 15 ezer fős szinten állapodik meg az egyenleg.

Röviden vázoljuk a hipotézisek hátterét. A népesedésben az utóbbi 10–20 évben igen lényeges változások történtek. A gyermekvállalás területén mintaváltás, a halandóságban epidemiológiai korszakváltás kezdődött el, a nemzetközi vándorlásban fordulat következett be.

A korábbi gyermekvállalási minta meghatározó eleme volt a nagyfokú házasodási hajlandóság és a korai gyermekvállalás. A társadalmi-gazdasági változásokkal együtt gyorsan formálódik egy új paradigma, amely szerint változatosabbak a párkapcsolatok és későbbre tolódik a gyermekvállalás. Az átalakulásnak a megelőző és a folyó évtizedre tehető kezdeti szakaszában – eléggé törvényszerűen – igen alacsony a termékenység, később, a 2010-es évektől konszolidálódást várunk. Nagy kérdés, hogy ez a gyermekvállalási hajlandóság milyen szintjén valósul meg. Az 1,5-es adat a közepes mértékű gyermektelenségből (15%), az első gyermekek magas (85%), a második gyermek mérsékelt (az összes nőre vetítve 50%, a gyermeket vállalókra vonatkoztatva 60%) és a harmadik és többedik gyermekek alacsony arányából (15%) adódik.

Az I. ábra a hipotézisek nyomán előálló termékenységi jövőképet illusztrálja. Kiindulunk az anya kora szerinti, 1990. évi termékenységi arányszámokból; mellétezzük a 2005. évi tényleges és a 2020. évi hipotetikus arányszámokat. Látható, hogy a hipotetikus arányszámok eléréséhez jelentős termékenységnövekedés szükséges a 30-asok generációjában, de még a 20-as években járók esetében sem tekinthető befejezettnek a mintaváltás.

I. Tényleges és hipotetikus termékenységi arányszámok, 1990, 2005, 2020
Observed and hypotetic fertility rates, 1990, 2005, 2020

A magyarországi halandóság – mint az jól ismert – az 1970-es, 1980-as években stagnált, az egészségügyi viszonyok megrekedtek az ún. harmadik epidemiológiai átmenet színvonalán. Feltételezzük, hogy a nyugati országokhoz való általános közeledés kiterjed az ottani (az ún. negyedik epidemiológiai korszakra jellemző) egészségügyi vívmányok fokozatos átvételére is, ami az élettartamok lényeges emelkedéséhez vezethet.

Magyarország vonzereje a rendszerváltást követően jelentősen megnőtt, hazánk sokkal kíváncsabb célpontja a külföldi állampolgárok vándorlásának, mint azt megelőzően. A hipotézis a számottevő migrációs nyereség állandósulását tételezi fel.

A hipotézisek nyomán kialakuló népességi jövőképet a további létszámcsökkenés és az öregedés – azaz az idős korcsoportok részarányának emelkedése, illetve a fiatalabbak csökkenése – uralja. Az előreszámítás szerint Magyarország népessége folyamatosan apad, 2021-ben 9,81 millió fő lesz. Feltűnően, 2001-hez képest 392 ezer fővel, 17 százalékkal esik vissza a fiatalok száma, a létszám az időszak vége felé történelmi mélypontra, 2 millió fő alá kerülhet. Új tendenciaként megkezdődik az aktív korúak létszámának fogyása is: a 20–59 éveseké 2001 és 2021 között 542 ezer fővel, 9 százalékkal, 5,22 millióra csök-

ken. Az idősebbek, a 60+ évesek száma ezzel ellentétben igen lényegesen, 540 ezer fővel, 26 százalékkal emelkedik és 2021-re meghaladhatja a 2,6 millió főt (1. tábla).

1. Az országos népesség-előreszámítás főbb eredményei

Alapváltozat

The main results of the country-wide population projection

Basic version

Év I.1.	Népességszám (1000 fő)	Összevont korcsoportok (1000 fő)		
		0–19	20–59	60+
2001	10 200,3	2 360,4	5 760,7	2 079,2
2011	9 990,3	2 059,8	5 633,3	2 297,1
2021	9 805,9	1 968,6	5 218,3	2 619,0

Év I.1.	Összevont korcsoportok (százalék)			Öregedési index
	0–19	20–59	60+	
2001	23,1	56,5	20,4	0,881
2011	20,6	56,4	23,0	1,115
2021	20,1	53,2	26,7	1,330

Év folyamán	Születés	Halálozás	Természetes szaporodás	Tényleges szaporodás
	1000 főben			
2001	97,0	132,2	–35,1	–21,3
2011	100,5	128,7	–28,3	–20,9
2021	91,9	124,5	–32,6	–16,3

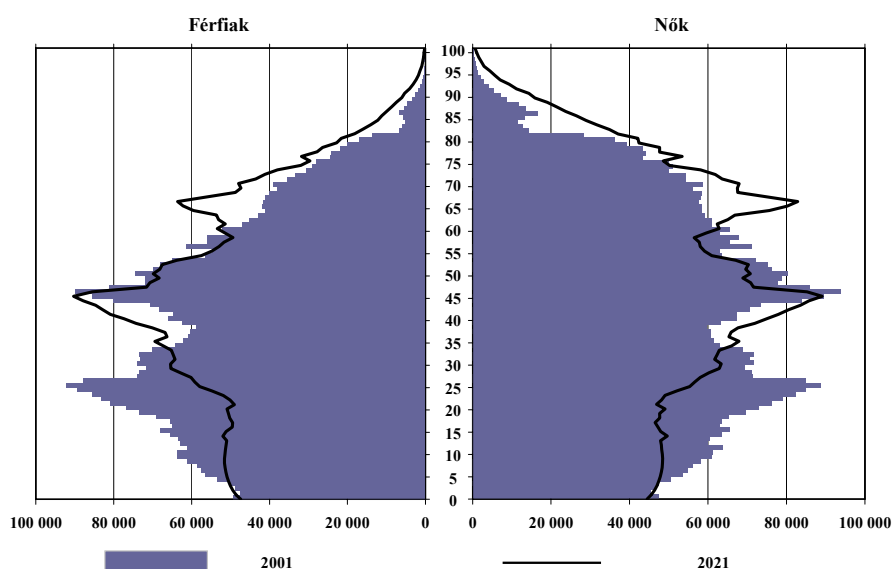
Év folyamán	Átlagos gyermekszám	Férfiak élettart- ama (év)	Nők élettart- ama (év)	Vándorlási egyenleg (fő)
2001	1,31	68,2	76,5	9 684
2011	1,40	70,4	78,7	8 000
2020	1,50	72,8	80,9	15 000

Forrás: KSH NKI Előreszámítási adatbázis, 2006.

Módosulnak a nagy korcsoportok népességbeli arányai. A fiatalok, de most már az aktív korúak hányada is csökken (mindkettő 3 százalékponttal), az idősebbeké ennek megfelelően 6 százalékponttal emelkedik. 2001-ben minden ötödik, 2021-ben már minden negyedik lakos 60 éves vagy idősebb lesz. Az öregedési index (az idősek és a fiatalok aránya) alakulásában 2006 folyamán fordulat következett be, nevezetesen azóta meghaladja az 1-et, azaz Magyarországon több az idősebb ember, mint a fiatal. A mutató értéke 2021-re már 1,33-

ra várható, ami azt jelenti, hogy az idősek száma egyharmaddal haladja meg a fiatalokét

Magyarország korpiramisának változását mutatja be a II. ábra. 2021-ben a két nagy termékenységi csúcs (az 1950-es és az 1970-es évek) idején születettek közül az előbbiek éppen belépnek az idősebb korba, míg utóbbiak az aktív korosztályok derékhatát képezik majd. A korfa alsó részét pedig az 1990-es évektől született alacsony létszámú évjáratok uralják.

Forrás: KSH NKI Előreszámítási adatbázis, 2006.

II. Magyarország népességének korpiramisa, 2001, 2021 *The age pyramid of Hungary's population, 2001, 2021*

A népesség iskolai végzettség szerinti összetételének alakulása 2021-ig

Az iskolázottság előreszámítása azt mutatja meg, hogy a népességen belül hányan fognak rendelkezni az adott végzettséggel. Ezeket az adatokat az NKI-ban készült előrebecslés nemek és életkorok szerint bontva adja meg.

Az előrebecslés aránymódszerrel készült, előrevetítettük a különböző iskolai végzettségűek megoszlását a nemek és életkor szerint bontott népességben.⁵

Az iskolai végzettség döntően 35 éves korig változik, ekkora általában kialakul végső szintje. A 2. táblázat első felében azt láthatjuk, hogy jelenleg a 30–34 éves férfiak 78, a nők 76 százaléka 8 osztállynál magasabb végzettséget szerez. A 2001. évi népszámlálás adatai szerint a szakmunkás, szakiskolai képzettségűek aránya a férfiaknál 40, a nőknél 24 százalék; a középfokú végzettségűeké (érettségizetteké) 24, illetve 35 százalék körüli; a felsőfokú végzettségűeké 13, illetve 17 százalék.

2. A különböző iskolai végzettségűek népességbeli arányai, 2001, 2021 (%)
The distribution of the population by educational status, sex and age group, 2001, 2021 (%)

Kategóriák/korcsoportok	15–19	20–24	25–29	30–34	15–19	20–24	25–29	30–34
	2001				2021			
<i>Férfiak</i>								
Legfeljebb 8 általános	73,9	22,4	23,2	22,4	76,3	12,9	12,5	11,9
Szakmunkás	11,6	34,3	39,8	40,1	2,8	14,7	19,5	25,0
Középiskola	14,5	38,9	24,8	24,1	20,9	57,4	45,0	39,2
Főiskola, egyetem	0,0	4,5	12,2	13,4	0,0	15,0	23,0	23,9
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
<i>Nők</i>								
Legfeljebb 8 általános	73,5	18,7	21,6	24,0	76,6	9,5	7,6	7,7
Szakmunkás	7,9	22,6	25,3	23,5	2,0	8,2	13,9	17,6
Középiskola	18,6	51,2	35,7	35,1	21,4	66,2	52,0	46,6
Főiskola, egyetem	0,0	7,5	17,4	17,4	0,0	16,1	26,5	28,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: 2001. évi népszámlálás alapján saját számítás és KSH NKI Előreszámítási adatbázis 2006.

A táblázat második felében a 2021. évre – az 1990-es években megfigyelt tendenciák alapján – feltételezett arányokat tüntettük fel, amelyek igen lényegesen különböznek a 2001. évitől. A 30–34 évesek körében a szakképzetlen népesség aránya 8–12 százalékra, a szakmunkás végzettségűeké pedig 18–25 százalékra csökken. Legalább érettségije lesz a népesség 63–75 százalékának, diplomája 24–28 százalékának. A fiatalabb korcsoportokban még sokkal nagyobb eltolódás várható a legalább középfokú, azon belül a felsőfokú végzettségűek javára.

⁵ Lásd Hablicsek László: Népe sségbecslés és előreszámítás iskolai végzettség szerint, 1970–2020. Kézirat. Készült a „Tipikus életpályák – Magyarország a rendszerváltozás után” c. OTKA-kutatás számára, 2003.

A hipotézis háttérében az 1990-es évek iskolázottsági boomja áll. Magyarországon megerősödött a legalább középfokú végzettség megszerzésére irányuló szándék, fokozódott az érettségit adó középiskola, majd a felsőfokú képzés vonzereje. Mindennek következtében jelentős mértékben átalakul a 15–34 éves népesség iskolai végzettség szerinti összetétele, majd ennek következményeként az idősebb korcsoportoké is. Itt jegyezzük meg, hogy nagy viták vannak az iskolázási expanzió jövőbeli méretét és ütemét illetően. Hipotéziseink e vitákat tekintve inkább „konzervatív” jellegűek.

A képzettségi szint a népesség egészét tekintve meglehetősen lassan emelkedik. A belépő korosztályok magasabb iskolai végzettsége csak fokozatosan, kellően hosszú idő elteltével jut túlsúlyba az ún. demográfiai csere folyamatában azáltal, hogy a kilépő népesség alacsonyabban képzett, mint a belépő.

Az iskolai végzettség szerinti előreszámításból adódó legfontosabb következtetés végül is az, hogy folytatódik és felgyorsul a magasabb képzettséggel rendelkező népesség számának expanziója.

A legfeljebb 8 általánost végzettek száma 2001-ben még 5,5 millió fő volt, a népesség több mint fele, 2021-re ez várhatóan 3,3 millióra esik vissza.

A szakiskolai végzettségűek 2001-ben 1,6 millióan voltak, a 2021-re várható 2,0 millióval szemben. Növekedéssel jár, hogy a szakmunkásbizonyítvánnyal rendelkezők ma még aktív korú rétegébe tartozók idősebb életkorba kerülnek, viszont a fiatalok körében radikálisan visszaszorul a szakiskolai képzés.⁶

A középfokú végzettségűek (érettségizettek) száma 2,2 millióról 2,9 millióra emelkedik. A legnagyobb mértékű változás a felsőfokú végzettségűeknél várható: létszámuk 20 év alatt 940 ezerről 1 millió 600 ezerre ugrik (3. táblázat).

⁶ Szakmunkásnak a népszámlálásokban azokat tekintik, akik 1960 óta a szakmunkásképzés új rendszerében végbizonyítványt szereztek. A definícióból adódóan ma még csak igen kevés számú idős korú szakmunkás végzettségű személy van Magyarországon.

3. Az iskolai végzettség szerinti előreszámítás főbb eredményei
2001, 2021

The main results of the population projection by educational status 2001, 2021

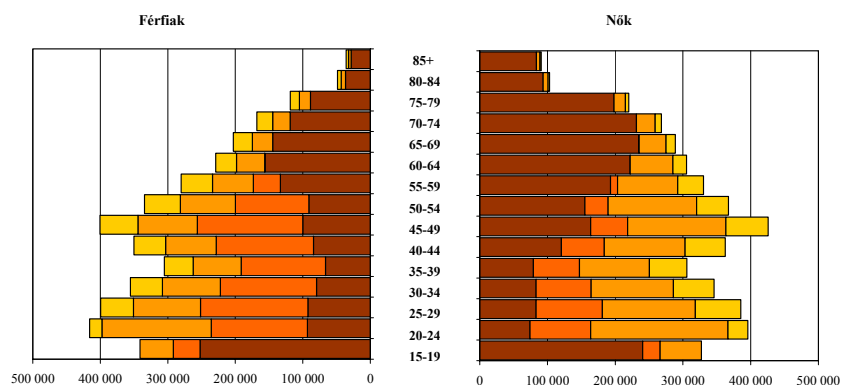
Kor- csoport	2001					2021				
	legfel- jebb 8 általános	szak- iskola	közép- iskola	főiskola, egyetem	összesen	legfel- jebb 8 általános	szak- iskola	közép- iskola	főiskola, egyetem	összesen
<i>létszám (ezer fő)</i>										
0–4	486,7	0,0	0,0	0,0	486,7	479,2	0,0	0,0	0,0	479,2
5–9	581,7	0,0	0,0	0,0	581,7	501,1	0,0	0,0	0,0	501,1
10–14	623,5	0,0	0,0	0,0	623,5	499,5	0,0	0,0	0,0	499,5
15–19	492,8	65,4	110,2	0,0	668,4	373,6	11,7	103,5	0,0	488,8
20–24	167,1	232,1	364,8	47,7	811,7	56,6	57,8	309,9	78,0	502,3
25–29	175,6	256,7	236,7	116,1	785,1	60,5	100,5	289,9	147,7	598,6
30–34	162,7	224,1	207,1	107,5	701,4	63,2	137,3	275,1	166,2	641,7
35–39	145,6	192,9	174,2	98,1	610,8	68,6	168,6	269,3	178,7	685,2
40–44	204,7	207,5	194,3	106,3	712,8	76,8	254,5	282,5	200,2	814,0
45–49	263,8	211,1	232,9	118,7	826,4	80,6	275,5	234,2	177,6	767,9
50–54	246,5	142,9	212,3	100,3	702,0	70,1	240,3	200,5	150,0	660,9
55–59	326,1	50,7	149,1	84,6	610,4	62,9	202,7	163,1	119,0	547,7
60–64	378,2	0,3	105,1	50,6	534,2	100,1	211,1	178,3	112,7	602,2
65–69	379,9	0,2	69,7	41,9	491,7	142,6	192,9	204,1	111,7	651,3
70–74	350,0	0,1	53,7	32,7	436,5	147,3	102,9	172,0	81,2	503,4
75–79	286,8	0,1	33,1	18,6	338,6	183,9	25,2	110,3	55,2	374,6
80–84	130,0	0,0	14,1	7,6	151,7	148,3	15,5	64,2	24,0	252,0
85+	112,0	0,0	9,0	5,4	126,4	159,4	13,2	44,2	18,7	235,5
Összesen	5513,8	1584,1	2166,3	936,1	10200,3	3274,3	2009,7	2901,2	1620,7	9805,9

Forrás: 2001. évi népszámlálás és KSH NKI Előreszámítási adatbázis 2006.

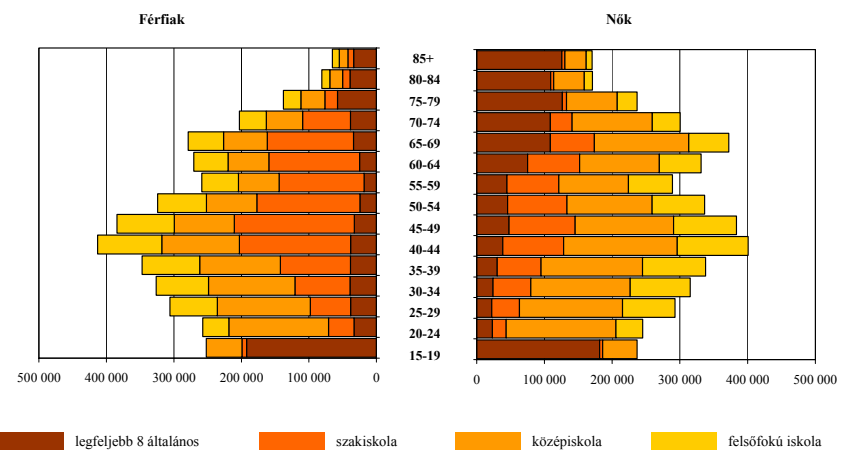
Az iskolai végzettség szerinti korpiramis jól érzékelteti, hogy a magasabb iskolai végzettségűek az idősebb és a fiatalabb korcsoportokban egyaránt teret nyernek (III. ábra).

Az iskolai végzettség emelkedését tekintve összességében a humán erőforrás lényeges, általános javulására számíthatunk.

2001

2021

Forrás: 2001. évi népszámlálás és KSH NKI előszámítási adatbázis 2006.

III. A 15+ éves népesség száma az iskolai végzettség szintje szerint
Population numbers by age group and educational status, 2001, 2021
(population aged 15 and over)

Iskolai végzettség és gazdasági aktivitás: előrebecslés 2021-ig

A gazdasági aktivitás előrebecslése a munkajövedelemmel rendelkezők (foglalkoztatottak), illetve a jövedelmet biztosító munkát aktívan keresők (munkanélküliek, álláskeresők) majdani számának és összetételének felmérésére irányul. A gazdaságilag nem aktívak közé tartoznak a gyesen, gyeden lévőek, a nyugdíjasok, a tanulók és az eltartottak, amennyiben az előző értelemben jövedelemszerző tevékenységgel nem foglalkoznak.

A gazdasági aktivitás jellemzően magasabb szintű a férfiak, mint a nők körében. Ez részben a gyermeknevelés feladatának egyenlőtlen megosztásából (gyes, gyed igénybevétele), részben az alacsonyabb nyugdíjkorhatárból ered, de – kisebb mértékben – az általában alacsonyabb női aktivitás is hozzájárul ehhez.

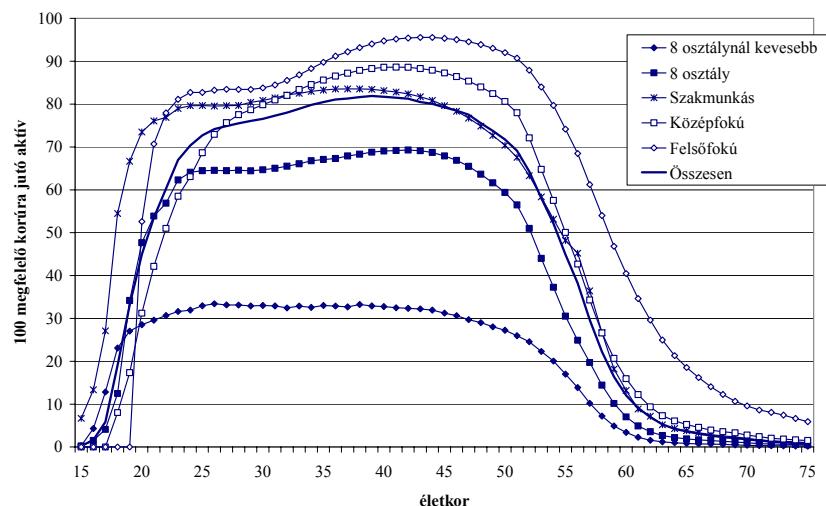
Az aktivitás korprofilja szintén nagyon jellegzetes, az iskola elhagyása után meredeken emelkedik, magas szintet ér el, majd a nyugdíjkorhatárhoz közeledve csökken, azt követően elsimul. A nőknél a gyermeknevelés generál jellegzetes apályt a korprofilon.

A mai Magyarország aktivitási helyzetére a rendszerváltozás nyomja rá a bélyegét. Különböző okok következtében a foglalkoztatás szintje európai összehasonlításban nálunk rendkívül alacsony. Ez részben az alacsony nyugdíjkorhatár következménye, bár az 1997. évi nyugdíjreformhoz kapcsolódó korhatáremelés ezt a hatást mérsékli. Érdemi befolyásoló tényező az oktatási-végzettségi expanzió is, amely jelentős számú olyan fiataalt von ki a munkaerőpiacról, akik korábban – alacsonyabb képzettséggel – hamarabb munkába álltak.

Igen erős különbségek mutatkoznak az eltérő iskolai végzettségűek aktivitásában. A IV. ábra szerint az alacsony képzettségűek jóval kisebb arányban lépnek a munkaerőpiacra, mint kvalifikáltabb társaik.

A képzettség jelentősége elvitathatatlan a jövőbeli aktivitást illetően. A ma tapasztalható iskolázási boom alapvetően át fogja alakítani a munkaerő-kínálat szerkezetét: magasabb lesz a közép- és felsőfokú végzettségűek száma és súlya, visszaszorul a szakképzetleneké.

Ha feltételezzük, hogy a különböző iskolai végzettségűeknek nem változik a jellegzetes aktivitási gyakorlata, azaz a magasán képzettek továbbra is a IV. ábra szerinti magas, az alacsonyan képzettek pedig alacsony részvételi arányokkal jellemezhetők majd, akkor növekszik a gazdasági aktivitás. Itt a korcsoportos népesség létszámtendenciái járhatnak nem várt fejleményekkel, hiszen most lépnek aktív korba az 1980-as évek alacsonyabb létszámú évjáratái, 10 év múlva pedig az 1990-es évek „zsugorkohorszái”. Figyelni kell arra is, hogy a magasabb iskolai végzettség megszerzése hosszabb tanulási időt igényel, ami bizonyos mértékig kompenzálja a magasabb végzettségből várható aktivitási többletet.

Forrás: 2001. évi népszámlálás alapján saját számítás.

IV. Gazdasági aktivitási arányszámok iskolai végzettség szerint, 2001 Activity rate by educational status, 2021

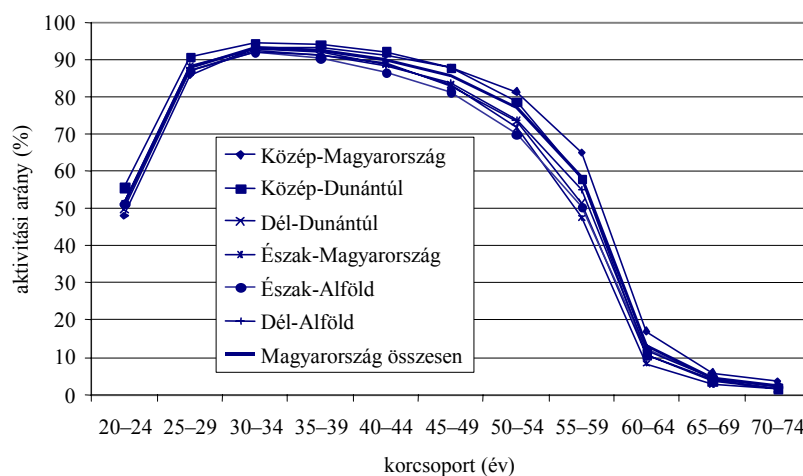
Az iskolázási boom aktivitást módosító hatása mellett figyelembe kell venni a nyugdíjkorhatár emelkedésének következményeit is. A következő években a férfiak nyugdíjkorhatára 1 évvel, a nők 2 évvel emelkedik, emiatt tehát mintegy két születési évjáratnak megfelelő többlet várható a munkaerőpiacon.

Véleményünk szerint az aktivitási korprofil tendenciaszerűen eltolódik a magasabb korévek felé, de ez nem jár együtt a gazdaságilag aktívak létszámának látványos bővülésével. A következő két évtizedre nézve ezt tekintjük a gazdasági aktivitási előreszámítás alapváltozatának.

Hogyan valósulhat meg akkor mégis a különböző programokban előírányzott magasabb foglalkoztatottság? Szóba jöhet itt a munkanélküliség csökkenése, bár ennek magyarországi (hivatalos) mértéke európai viszonylatban meglehetősen alacsony. Oldható a definíciós szigor, fehéríthető a szürke- és a feketemunka. Lehet aktivitásra ösztönözni alapvetően inaktív népességcsoportokat, így a tanulókat, a gyermeket nevelőket vagy a nyugdíjasokat. A gazdasági aktivitás valóságos fokozása azonban – úgy tűnik – nem ezek, hanem az aktivitás *társadalmi-területi különbségeinek mérséklése* révén lehetséges. Előbbire példa a roma népesség, az utóbbira a hátrányos helyzetű kistérségek.

Az aktivitás általános növelésének egyik leghatásosabb eszköze – az iskolai végzettség emelése *mellett* – az azonos képzettségűek *között* területek szerint mutatózó különbségek mérséklése lehet, ezek ugyanis minden metszetben erősek. A V. ábra a középfokú végzettségű férfiak példájával él. Látható, hogy

mondjuk az 50–54 éves férfiak aktivitási arányszáma a Nyugat-Dunántúlon 85 százalék, Észak-Alföldön viszont csak 70 százalék volt 2001-ben. Az utóbbi kárára mutatózó 15 százalékpontnyi különbség csak ebben a korcsoportban 13 ezer fős aktivitási hiányt jelent.

Forrás: 2001. évi népszámlálás alapján saját számítás.

V. A középfokú végzettségű férfiak aktivitási arányszámai régióként, 2001
Activity rate of males with secondary education by age group and region, 2001

Amennyiben a területfejlesztési politika eredményeként sikerül csökkenteni az aktivitás regionális különbségeit, az a mutató lényeges emelkedéssel járhat. Erre alapoztuk a gazdasági aktivitás előreszámításának ún. optimális változatát, amelyben a területi különbségek *kétharmados* csökkenését tételeztük fel 2021-ig.⁷

Foglaljuk össze a körvonalazott hipotézisekre alapozott előrebecslések eredményeit! A 4. táblázat summázza az országos munkaerő-kínálati projekció fő létszámadatait a népességre, a gazdaságilag aktívakra és nem aktívakra, mindezt a jelzett két előreszámítási variánsban, iskolai végzettség szerinti bontásban.

⁷ Ehhez felhasználtuk a „Kistérségi népesség-előreszámítás” c. 5/175/2001 sz. NKFP-projekt eredményeit, a részleteket lásd a területi fejezetnél.

4. Munkaerő-kínálati projekció, 2001–2021 (ezer fő)
Projection of the labour market supply, 2001–2021 (in thousands)

Jellemzők	2001	2006	2011	2016	2021
<i>A lakónépesség száma</i>	10 200,3	10 076,6	9 990,3	9 891,6	9 805,9
<i>A legalább 15 éves népesség száma</i>	8 508,3	8 523,1	8 518,0	8 411,6	8 326,1
8 osztálynál kevesebbet végzett	951,1	713,6	584,0	431,0	257,8
8 osztályt végzett	2 870,7	2 586,9	2 243,1	1 860,9	1 536,7
Szakmunkás végzettségű	1 584,1	1 740,1	1 822,0	1 908,9	2 009,7
Középfokú végzettségű	2 166,3	2 364,1	2 568,4	2 744,0	2 901,2
Felsőfokú végzettségű	936,1	1 118,4	1 300,6	1 466,7	1 620,7
<i>Alapváltozat szerint</i>					
<i>Gazdaságilag aktív</i>	4 115,3	4 239,9	4 238,5	4 125,7	4 051,1
8 osztálynál kevesebbet végzett	49,6	38,1	38,2	35,8	34,1
8 osztályt végzett	881,9	749,0	610,2	443,1	299,1
Szakmunkás végzettségű	1 204,0	1 228,7	1 186,8	1 128,5	1 085,8
Középfokú végzettségű	1 286,2	1 422,4	1 490,7	1 525,3	1 557,1
Felsőfokú végzettségű	693,6	801,8	912,6	992,9	1 075,1
<i>Gazdaságilag nem aktív</i>	4 393,0	4 283,2	4 279,5	4 285,9	4 275,0
8 osztálynál kevesebbet végzett	901,5	675,6	545,8	395,2	223,7
8 osztályt végzett	1 988,8	1 837,9	1 632,9	1 417,8	1 237,7
Szakmunkás végzettségű	380,1	511,4	635,1	780,4	923,9
Középfokú végzettségű	880,1	941,7	1 077,7	1 218,7	1 344,2
Felsőfokú végzettségű	242,5	316,6	388,0	473,8	545,6
<i>Optimális változat szerint</i>					
<i>Gazdaságilag aktív</i>	4 115,3	4 239,9	4 386,3	4 410,2	4 453,7
8 osztálynál kevesebbet végzett	49,6	38,1	48,6	55,2	61,0
8 osztályt végzett	881,9	749,0	656,4	514,1	372,3
Szakmunkás végzettségű	1 204,0	1 228,7	1 231,0	1 220,8	1 229,5
Középfokú végzettségű	1 286,2	1 422,4	1 524,4	1 596,1	1 665,6
Felsőfokú végzettségű	693,6	801,8	925,8	1 024,0	1 125,3
<i>Gazdaságilag nem aktív</i>	4 393,0	4 283,2	4 131,8	4 001,4	3 872,4
8 osztálynál kevesebbet végzett	901,5	675,6	535,3	375,8	196,7
8 osztályt végzett	1 988,8	1 837,9	1 586,7	1 346,8	1 164,4
Szakmunkás végzettségű	380,1	511,4	590,9	688,1	780,2
Középfokú végzettségű	880,1	941,7	1 044,0	1 147,9	1 235,7
Felsőfokú végzettségű	242,5	316,6	374,8	442,7	495,4
<i>15–64 évesek aktivitási aránya</i>					
<i>Alapváltozat (%)</i>	58,7	60,8	61,5	61,9	63,5
<i>Optimális változat (%)</i>	58,7	60,8	63,7	66,2	69,8

Forrás: KSH NKI előreszámítási adatbázis, 2006.

Az alapváltozatban a gazdaságilag aktívak létszáma – egyébként azonos feltevések mellett, de az aktivitás szempontjából kedvezően változó végzettségi struktúra és a nyugdíjkorhatárral kitolódó aktív kor ellenére – *csökken*, részint a belépő korosztályok alacsony létszáma, részint az iskolázás hosszabb időtartama miatt. A csökkenés a 2001. évi 4,11 millióról indulva 60 ezer főt tesz ki, *a végső szám 2021-ben 4,05 millió fő*. Iskolai végzettség szerint vizsgálva, 600 ezer-

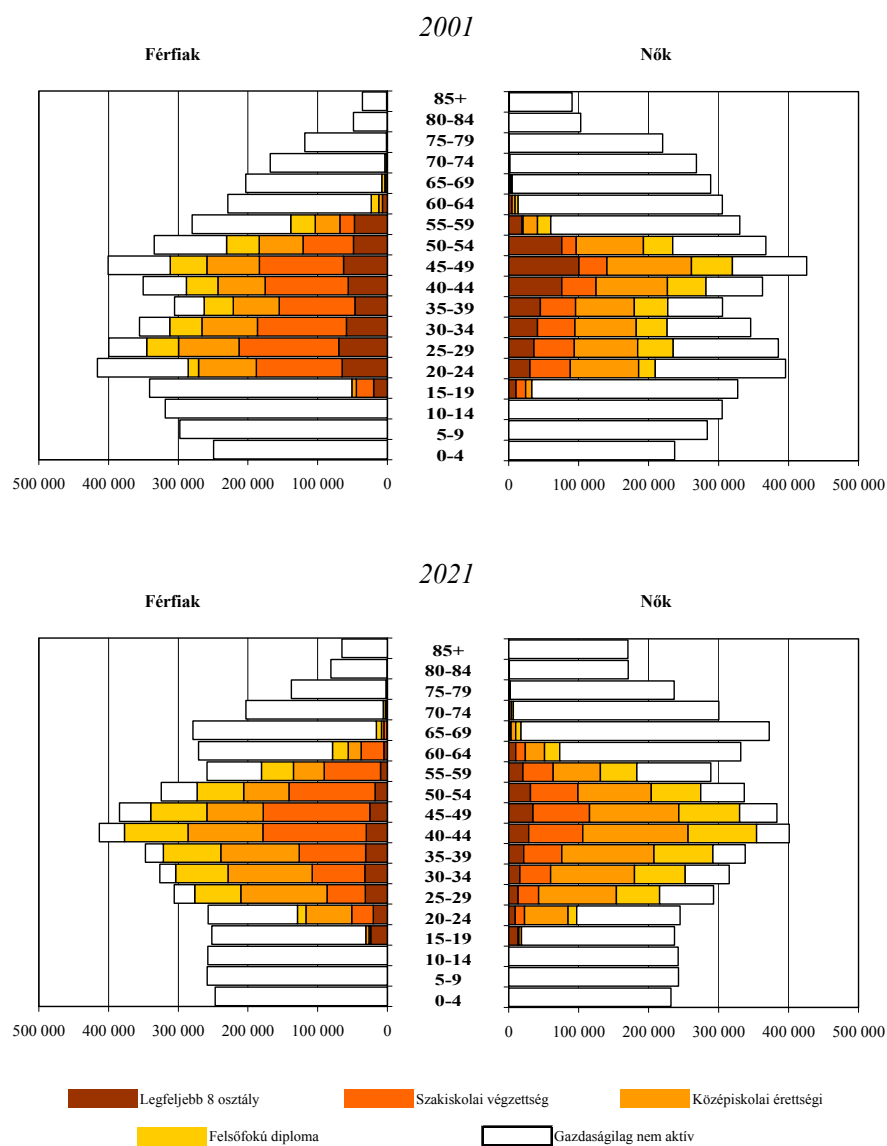
rel zsugorodik a legfeljebb 8 osztályt végzett aktívak száma, *összhangban* a résznépesség létszámcsökkenésével. A gazdaságilag aktív szakmunkások számát egyfelől a képzés visszaszorulása, másfelől a fiatalok létszámcsökkenése apasztja, több mint 100 ezer fővel, 10 százalékkal. Ez azért is elgondolkodtató, mert közben a szakmunkás végzettségű népesség létszáma erősen emelkedik.

Az iskolázási expanzió hatása mutatkozik meg a középfokú és a felsőfokú végzettségű aktív népesség 650 ezer fő, 33 százalékos növekedésében. Ezen belül a csak érettségizett gazdaságilag aktívak létszáma 270 ezer fővel, 21 százalékkal, a diplomásoké pedig 380 ezer fővel, 55(!) százalékkal lenne magasabb – hangsúlyozottan a kiindulási aktivitási ráták változatlansága esetén.

Feltételezésünk szerint az optimális változat a rendszerváltozás után kialakult gazdasági aktivitási *krízishelyzet*ből való sikeres kilábalás forgatókönyvét képviseli, amennyiben számol az iskolai végzettség szerinti (tágabban: területi-társadalmi) aktivitási különbségek jelentős *csökkenésével*. A számításokban ez úgy valósul meg, hogy minden iskolai végzettségi szinthez hozzárendeltünk egy ún. maximális referenciaaktivitást (egyfajta burkológörbét), amihez a területi aktivitás tendál. Ebben a közelítésben a fejletlenebb területek felzárkóznak a fejlettebbekhez, és egyúttal bizonyos mértékben zárul a különböző iskolai végzettségűek aktivitási ollója is. Megjegyezzük, hogy az aktivitási különbségek mérséklésének ez a módja, vagyis a területfejlesztés felőli közelítés hatásosabbnak tűnik, mint a másik út, vagyis a végzettségek közötti aktivitási különbségek általános csökkentése, bár számításaink szerint ez utóbbira külön is szükség lesz a fejlett jóléti társadalom formálása érdekében.

Az aktívak létszáma ebben a variánsban folyamatosan emelkedik, 2021-re megközelíti a 4,5 milliót. Az alapváltozathoz képest minden iskolai végzettségi kategóriában magasabb lesz az aktivitás, arányában leginkább a legalacsonyabb végzettségűek körében, számszerűen viszont a középfokúaknál. Az általános aktivitási ráta (a 15–64 évesek aktivitási aránya) eléri a 70 százalékot, szemben az alapváltozat 64 százalékaival és a 2001. évi 58–59 százalékkal. Kedvezően változik az eltartási arány: míg 2001-ben 100 gazdaságilag aktívra közel 150 nem aktív jutott – és ezzel a viszonyszámmal Magyarország szinte egyedül állt Európában –, az optimális változat megvalósulása esetén ez 120-ra csökkenne, ami még mindig magasabb, mint a legkedvezőbb rátát felmutató országokban.

Az aktívak korcsoport és iskolai végzettség szerinti összetételének tényleges és előrebecsült átalakulását a VI. ábra mutatja be.

Forrás: KSH NKI előreszámitási adatbázis, 2006.

VI. A gazdaságilag aktív népesség korfája iskolai végzettség szerint
The age pyramid of the economically active population by educational status,
2001, 2021

Az iskolázottsági struktúra változásának következménye azonban nem egyértelmű. Miközben a képzési boom szinte bizonyosan bekövetkezik, nem nyilvánvaló, hogy ezzel párhuzamosan és egyenlő mértékben megemelkedik a magasabb iskolai végzettséget igénylő munkahelyek száma is. Máris vannak jelei a diplomás munkanélküliség emelkedésének. Egyelőre még nem lehet tudni, hogy ez pusztán létszámhatásból ered-e vagy a helyzet valóságos romlásának következménye.

Mindenesetre a projekciókból is az tűnik ki, hogy a gazdasági aktivitást illetően rendkívül mélyreható változások folynak, amelyek Magyarország gazdasági és társadalmi fejlődésének egészét érintik, és minden bizonnyal a mai viszonyok gyökeres átrendezését igénylik a következő 2–3 évtizedben.

A roma résznépesség előrebecslése

A népesség nemzetiségi/etnikai hovatartozás szerint történő kategorizálása alapulhat önbevalláson vagy besoroláson. Az így képzett adatok szolgálhatnak kiindulópontul az erre irányuló előrebecsléseknek. A roma résznépesség esetét az teszi különlegessé, hogy a két eljárás nagyon eltérő eredményekhez vezet: a besorolást alkalmazva mintegy háromszor akkora népességgel számolhatunk, mint ha az önbevallásra alapozunk. Minthogy olyan résznépességről van szó, amely igen sokféle szempontból és igen nagymértékben hátrányos helyzetű, nem engedhető meg, hogy az önbevallásra építsük az elemzéseket, előrebecsléseket. Ezért az ún. szociológiai adatfelvételekből indulunk ki, melyek *Kemény István* nevéhez fűződnek. Legismertebb az 1994. évi felvétel,⁸ mely szerint a roma népesség létszáma a lakókörnyezet által történt besorolás alapján, mintaközéppértéken akkor 480 ezer fő körül volt. A szociológiai adatfelvételből és a népszámlálásokból *összezsengő* kép formálódott a roma nemzetiségű/besorolású népesség demográfiai, iskolázottsági, aktivitási jellemzőiről. Ezen a bázison a résznépesség részletes ismérvei becsülhetők és az előrebecslések elvégezhetők.

Az elmúlt időszakban két ilyen előrebecslés készült, illetve jelent meg nyomtatásban. Az első, kísérleti országos előreszámítás azzal hívta fel magára a figyelmet, hogy kimutatta a roma résznépesség dinamikus növekedését. A másodikban a területi (megyei, régiós) különbségekre fókuszáltunk. Markáns különbségeket tártunk fel a gyermekvállalás területén, fényt derítettünk a jelentős

⁸ Lásd Kertesi Gábor – Kézdi Gábor: *A cigány népesség Magyarországon. Dokumentáció és adattár*, Socio-Typo, Budapest, 1998.

belső vándorlásra, és mindennek alapján a területileg igencsak differenciált növekedési potenciálokra.⁹

Előrebecsléseink azzal a feltételezéssel készülnek, hogy a roma népesség *etnikailag zárt*. Pontosabban: nem foglalkozunk azzal a kérdéssel, vajon a besorolás változik-e a már életben lévő népesség, illetve a belépő, kilépő népesség esetében. Ennek boncolgatása olyan területre vezetne, amelyen egyfelől az adatok alapvető hiánya, másfelől a probléma rendkívüli érzékenysége akadályozná az eredményes vizsgálatot.

Az előrebecslésekhez először rekonstruáltuk az 1990-es évek népességváltozásainak variánsait, ennek eredménye 2001-re 550 ezer fő. Felesleges hangsúlyozni, hogy a szóban forgó számítások mennyire bizonytalanok, de az egész kérdéskör kényes volta *sem* teszi lehetővé pontosabb statisztikák készítését.

Az információk együttese alapján a hazai roma résznépesség fiatalnak, dinamikus növekvőnek mutatkozik. A 2001. évi átlagos gyermekszámuk (teljes termékenységi arányszám) 2,9, vagyis az adott évi gyakoriságok mellett 100 roma nő 290 gyermeket szülne élete során. Ugyanebben az évben országosan ez a mutató 1,3 volt. Termékenysége mellett a roma népesség halandósága is magas, a születéskor várható átlagos élettartamuk igen alacsonynak becsülhető, a férfiaké 60, a nőké 68 évre, ami közel 10 évvel marad el az országos átlagtól (68, illetve 77 év).

Miután a halálozások száma jóval kisebb a születéseknél, a résznépesség olyan jelentős természetes szaporodást mutat, ami mellett létszáma 50 évente megkétszereződne.

A demográfiai előreszámítás variánsai közül az ún. alapváltozattal foglalkozunk. Ez *közepes* termékenységi és halandósági hipotéziseket alkalmaz, a nemzetközi vándorlást pedig zérusnak veszi. E szerint az átlagos gyermekszám csak lassan és hosszabb távon csökken, a családtámogatási ösztönzők is abba az irányba hatnak, hogy még 2020-ban is 2,6 legyen a gyermekszám. Viszont a születéskor várható élettartamok nagymértékben emelkednek: a férfiakét 2020-ban 64–70 évre, a nőké 72–78 évre vesszük.

Az adott hipotézisekből következően a roma résznépesség jövőjét az ütemes növekedés és a fokozatos öregedés jellemzi. A teljes roma népesség létszáma 1991-ben 448 ezer volt, a 2001-re vonatkozó becslésünk 550 ezer fő, 2021-re pedig az előreszámítás 733 és 814 ezer közötti számot ad, *774 ezer fős középtérrel*. Az alapváltozat szerint 2001-hez képest a bővülés 41 százalék. A roma népesség száma úgy emelkedik dinamikus, hogy az országos népesség csökken: Magyarország népességszáma a jelenlegi 10,1 millióról 2021-ig 9,8 milli-

⁹ Lásd Hablicsek László: Kísérlet a roma népesség előreszámítására, 2001–2050. In Horváth Ágota – Landau Edit – Szalai Júlia (szerk.): *Cigánynak születni: tanulmányok, dokumentumok*. Aktív Társadalom Alapítvány – Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2000. 243–276.

Hablicsek László: Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021-ig történő előrebecslésére. *Demográfia*, 50. évf. 2007/1. 7–54.

óra fogy. Ezzel a roma lakosság a következő 15 évben aránya közel 8 százalékra emelkedik.

Legerőteljesebb növekedés Közép-Magyarországon látszik, ahol a létszám közel 80 ezer fővel, 80 százalékkal bővül. Nem sokkal kisebb a budapesti gyarapodás: 44 ezer fő, 73 százalék. A növekedés aránya szerint sorrendben Közép-Dunántúl következik (60%). Az abszolút létszámot tekintve viszont Észak-Magyarország áll a második helyen, 64 ezer fős többlettel. Budapest roma lakossága mindhárom változat szerint eléri, meghaladja a 100 ezer, Észak-Magyarországon a 200 ezer főt. Az előrebecsült létszámokat, fontosságuk miatt, táblázatba foglaltuk.

5. A roma lakosság létszáma, 1991–2021 (ezer fő)

The number of the Roma population by region, 1991–2021 (in thousands)

Területi egység	1991	2001	2011	Alap	Alacsony	Magas
				2021		
Budapest	40,4	59,6	80,5	103,2	95,9	110,6
Közép-Magyarország	65,8	97,0	132,7	173,0	159,6	186,7
Közép-Dunántúl	22,8	31,0	39,8	49,5	45,9	53,2
Nyugat-Dunántúl	22,2	26,4	30,2	33,7	31,9	35,4
Dél-Dunántúl	63,5	72,4	79,3	84,9	82,7	86,8
Észak-Magyarország	123,8	151,5	181,9	215,5	204,3	226,5
Észak-Alföld	114,5	129,6	145,0	161,3	155,2	166,7
Dél-Alföld	35,5	41,8	48,7	56,3	53,5	59,0
Magyarország összesen	448,1	549,7	657,6	774,2	733,1	814,3

A magas gyermekszámnak és a fiatal korösszetételnek köszönhetően a 0–19 éves fiatal népesség száma továbbra is dinamikusán növekszik, bár kevésbé, mint a teljes népesség. Országosan a roma fiatalok száma 2021-ig 2001-hez képest negyedével emelkedik, 240 ezer főről közel 300 ezer főre.

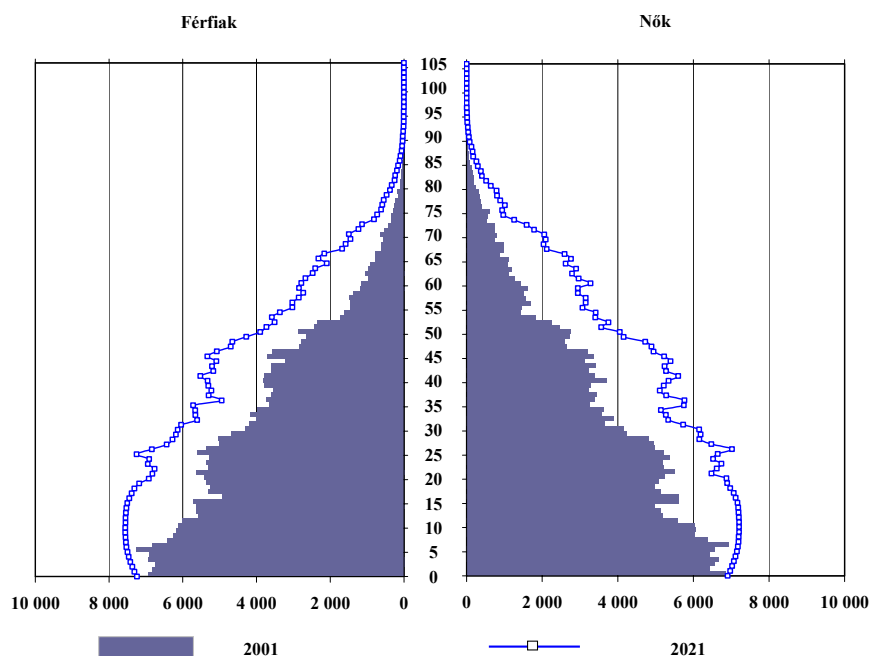
A fiatalok létszámváltozása régiók szerint erősen szóródik. Kiemelkedik Budapest és Közép-Magyarország, 50 százalék körüli növekedéssel. Észak-Magyarországon és Közép-Dunántúlon is mintegy 30 százalékos gyarapodásra számíthatunk. Két régióban viszont stagnál/csökken a fiatalok száma: ez Nyugat- és Dél-Dunántúl.

A (20–39 éves) fiatal munkavállalási korúak létszáma is gyorsan gyarapodik: 178 ezerről 239 ezer főre. Ez 34 százalékos növekedés, területileg 3 (Dél-Dunántúl) és 60 százalék (Közép-Magyarország) közötti szóródással.

A (40–59 éves) idősebb munkavállalási korúak létszáma az előreszámítás alapváltozata szerint 101 ezerről 165 ezer főre emelkedik, vagyis a roma összlakosság növekedését másfélszeresen meghaladó létszámbővülés nyomán több mint 60 ezer fővel lesz magasabb az idősebb munkavállalók száma. A területi változások fő jellemzője, hogy míg a Dunán innen és Dél-Dunántúlon 40 száza-

lék körüli a gyarapodás, Budapesten, a központi régióban, Közép- és Nyugat-Dunántúlon megduplázódik ennek a korcsoportnak a létszáma.

Ez a dinamika is eltörpül azonban az idősök várható létszámgyarapodása mellett. A 60+ évesek száma 30 ezerről 75 ezer főre, 2,5-szeresére emelkedik! Budapesten 2001-ben 2700-ra volt tehető az idős roma lakosok száma, 2021-ben viszont 12 500 is lehet, az emelkedés 4,6-szeres. Ugyancsak négyszer annyi idős ember él majd Közép-Magyarországon, háromszor annyi Közép- és Nyugat-Dunántúlon, de mindegyik régióban legalább megduplázódik ez a korosztály. *A következő időszakban a roma lakosság öregedése felgyorsul, a korfa felfelé „nyújtózkodik”* (VII. ábra).

VII. A roma népesség korpiramisa, 2001, 2021
Age pyramid of the Roma population, 2001, 2012

Biztosan csökken a fiatalok aránya. Országos szinten a 0–19 évesek hányada 44 százalékról 38 százalékra, 6 százalékponttal mérséklődik. Az átlagosat meghaladó a roma fiatalok arányvesztése a dunántúli régiókban, a központot kivéve. Miközben a fiatalok súlya Magyarország népességében is alacsonyabb lesz, 23-ról 20 százalékra apad, a korcsoportban megnövekszik a roma fiatalok aránya: 10-ről 15 százalékra.

Jelentős mértékben nyernek teret az idősök a roma népességben belül. A 60+ évesek részaránya megkétszereződik, 5 százalékról 10 százalékra emelkedik. Különösen pregnáns ez a jelenség Budapesten: a 2001-es 4–5 százalékos részesezés a 12 százalékot is eléri majd. Ugyanakkor az ország összlakosságában is dinamikusan emelkedik az idősök aránya: 20-ról 26 százalékra, tehát a roma népességgel szemben mutatkozó különbség csak kismértékben csökken.

A *függőségi arány* (fiatalok és idősök aránya az aktív korúakhoz viszonyítva) a roma népességben igen magas, országosan 1,0, a keleti országrészben 1,2, nyugaton 0,8–0,9. Ha – mint általában – érvényesül a demográfiai átmenet sémája, akkor a következő időszakban ez a mutató csökkenni fog: az előreszámítás szerint országos szinten 0,9-re, a nyugati országrészben 0,7–0,8-re, így mérséklődik az aktív korúakra háruló teher. Ugyanakkor Észak-Magyarországon alig változik a függőség (1,2-es szinten marad). Egyúttal a nem roma népességben „függőségi boom” indul be, a ráta 2021-ig a jelenlegi 0,75-os szintről 0,88-ra emelkedik.

A teljes függőségi rátán belül érezhető lesz az eltolódás a fiataloktól az idősök felé. *Az idősök száma viharos tempóban közelít a fiatalokéhoz, új hangsúlyt adva a roma népességben belül az eltartás kérdésének.*

A bevándorló eredetű résznépesség előrebecslése

Magyarországon az 1990-es években megváltozott a nemzetközi vándorlás egyenlegének előjele. A korábbi időszakhoz képest sok bevándorló érkezett hazánkba. Noha a kivándorlók számáról mind a mai napig nincs pontos információnk, a fogadó országok adatai alapján mindenképpen kisebb a bevándorlókénál. Az 1990. és a 2001. évi népszámlálás szerint 11 év alatt mintegy 200 ezer fős nemzetközi vándorlási különbözet jött létre. A népesség-előreszámítások a jövőre nézve is viszonylag magas pozitív egyenleggel kalkulálnak.

Felmerül a kérdés, hogy mi jellemezheti a Magyarországra újabban bevándoroltak résznépességének jövőbeli alakulását? Erre kívántunk válaszolni a nemzetközi vándorlás népességfejlődésre gyakorolt hatásainak vizsgálatával és a bevándorolt népesség előrebecslésével.¹⁰ Abból indultunk ki, hogy az évtized elején 110 ezer külföldi tartózkodott Magyarországon, és ehhez évente nettó 18 ezer fős többlet adódik. Az érintettek egy része gyermeket vállal, egy részük meghal. Ilyen módon előáll egy résznépesség, amelyet *bevándorló eredetű*

¹⁰ Lásd Habcsek László: A nemzetközi vándorlás hatása Magyarország népességének változására. *Demográfia*, 39. évf. 2004/3–4. 300–320. és Habcsek László – Tóth Pál Péter: A nemzetközi vándorlás szerepe a magyarországi népesség számának megőrzésében 1999–2050 között. *Demográfia*, 43. évf. 2000/1. 11–46.

résznépességnek nevezhetünk. Vizsgálatuk azért fontos, mert a romák mellett egy másik, az integráció szempontjából kritikus csoportról van szó.

Az előreszámítás az országgal megegyező közepes termékenységi és hasznosítási hipotéziseket alkalmaz a bevándoroltakra is. Ilyen feltételek mellett a bevándorló eredetű résznépesség 2021. évi létszáma az induló 110 ezerrel szemben 521 ezer fő lenne, tehát csaknem megötszöröződne. Ez a növekmény egyáltalán nem irreális, ha az 1990-es évek 200 ezer fős nyereségére gondolunk. A résznépesség minden szegmense növekvő, a fiatalok 7-szer, az aktív korúak 4-szer, az idősebbek 6-szor annyian lennének 20 év múlva, mint jelenleg. A népesség összetétele kiegyensúlyozott, rendkívül fiatal, az öregedési index csökken (6. tábla).

6. A bevándorló eredetű résznépesség előreszámításának főbb eredményei
Alapváltozat

The main results of the projection for the population of foreign origin
(immigrants and their descendants), basic version

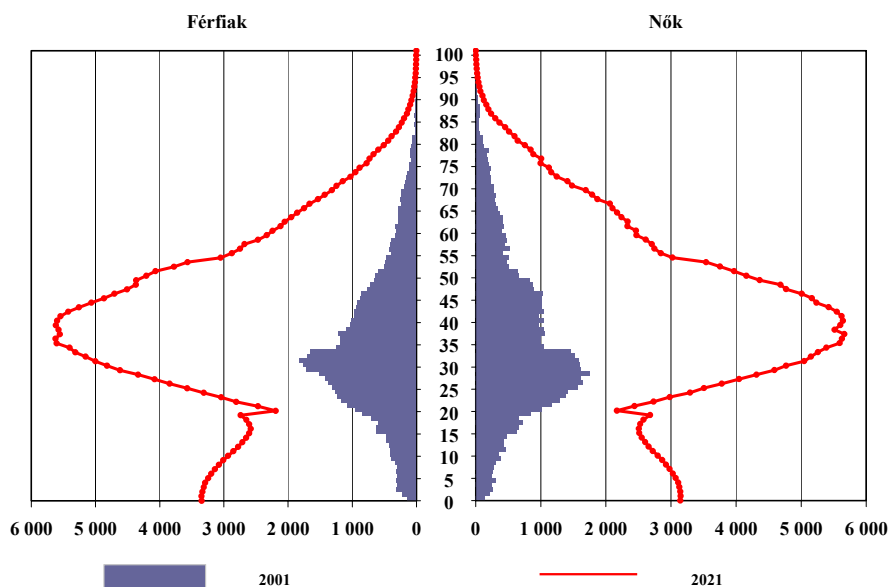
Év I.1.	Népesség száma (ezer fő)	Összevont korcsoportok (ezer fő)		
		0–19	20–59	60+
2001	110,0	17,0	82,1	10,9
2011	307,9	58,8	218,0	31,1
2021	521,2	116,1	340,2	64,9

Év I.1.	Összevont korcsoportok (százalék)			Öregedési index
	0–19	20–59	60+	
2001	15,4	74,6	9,9	0,645
2011	19,1	70,8	10,1	0,529
2021	22,3	65,3	12,5	0,559

Év folyamán	Élveszületés	Halálozás	Természetes szaporodás	Tényleges szaporodás
	ezer főben			
2001	1,8	0,8	1,0	18,5
2011	4,7	1,7	2,9	20,9
2021	6,6	3,1	3,5	21,5

Év folyamán	Átlagos gyermekszám	Férfi élettartam	Női élettartam	Vándorlási egyenleg
2001	1,31	68,2	76,6	17 518
2011	1,44	71,4	78,9	18 000
2021	1,58	73,6	80,5	18 000

A bevándorló eredetű résznépesség korpiramisának változását mutatja be a VIII. ábra.

VIII. A bevándorló eredetű népesség korpiramisa, 2001, 2021
Age pyramid of the population of foreign origin
(immigrants and their descendants), 2001, 2021

A munkaerő-kínálat területi különbségei, projekciók 2021-ig

A bemutatott országos előrebecslések során a munkaerő-kínálatot befolyásoló/meghatározó tényezők közül a nem, az életkor, az iskolai végzettség, az aktív életciklus határának módosulása (nyugdíjkorhatár) mellett a területi különbségeket is figyelembe vettük. Ez utóbbi azáltal vált lehetővé, hogy a Nemzeti Kutatásfejlesztési Programban helyet kapott a kistérségi/kerületi szintű munkaerő-kínálat előrebecslése.¹¹

Az utóbbi 20–25 év Magyarországra nézve azt figyelhetjük meg, hogy a népesség területi jellemzői differenciáltabbá váltak, a különbségek megnöttek.

¹¹ A „Kistérségi népesség-előreszámítás, 2001–2021” c. NKFP 5/175/2001 sz. kutatási programról van szó.

Ez a jelenség a hatótényezők igen széles körében érvényesül, ehelyütt a demográfiai, az iskolázottsági és a gazdasági aktivitási különbségeket vizsgáljuk.

Területi demográfiai különbségek és területi népesség-előreszámítás

A népmozgalom területi különbségei az 1960-as, 1970-es években jelentősen mérséklődtek, majd az 1980-as évektől ismét fokozódtak. Nem arról van szó elsősorban, hogy ellentétes tendenciák bontakoznának ki, hanem inkább az azonos irányultságok fáziskéséséről beszélhetünk. Ez mind a termékenységet, mind a halandóságot, mind a népességszámot és a korösszetételt tekintve igaz, a vándorlást illetően a helyzet bonyolultabb.

A *termékenységi magatartás terén* országos szinten *mutatkozó mintaváltás* és az ezzel együtt járó nagy születésszám-csökkenés regionális dimenzióban eltérő intenzitással zajlik. Vannak olyan kistérségek, ahol a csökkenés már az 1980-as években megkezdődött, és vannak olyanok is, ahol csak az 1990-es évek végén. Néhány kistérségben az 1980-as években kimondottan növekedett a gyermekszám. Ezekben a körzetekben általában magas az alacsony iskolai végzettségűek aránya, akik a jó munkalehetőségek időszakában kevesebb gyermeket vállaltak, majd a kialakuló gazdasági krízis idején ismételten a korábbi termékenységi mintához igazodtak.

Például a veszprémi kistérségben (Veszprém város és a környező települések) 1981–1985 között 1,84, 1986–1990 között 1,83, 1991–1995 között 1,60, míg 1996–2000 között 1,11 volt a teljes termékenységi arány, míg Budapest II. kerületében ugyanezen időszakokban 1,48, 1,45, 1,32, 1,10. Ha viszont az Edelenyi kistérséget tekintjük, akkor az adatsor: 2,19, 2,34, 2,48 és 2,06. A differenciák növekedése a kistérségi/kerületi maximumok és minimumok alakulásából is kitűnik. Látható az is, hogy a különbségek a rendszerváltozást követő öt évben éleződtek ki, és azóta számottevően enyhültek (7. tábla).

7. A teljes termékenységi arányszám maximális és minimális értékei a kistérségekben/kerületekben, 1981-től

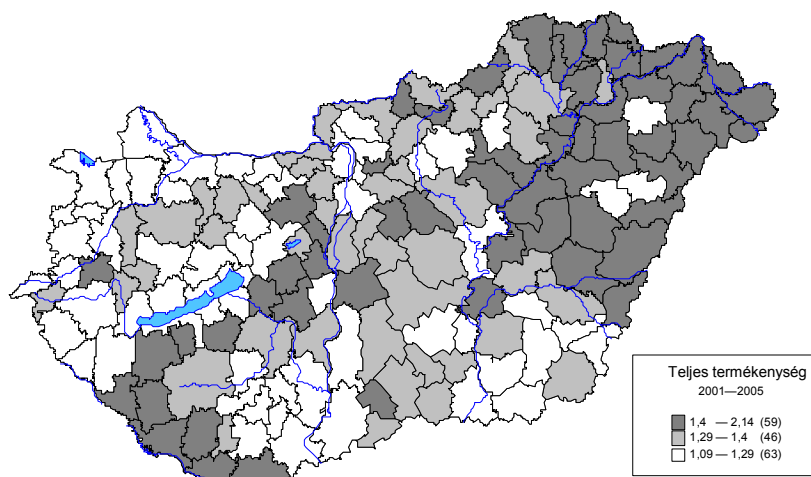
The maximal and minimal values of total fertility rate in the sub-regions/districts, from 1981 onwards

Mérték	1981–1985	1986–1990	1991–1995	1996–2000	2001–2005*	2016–2020*
Maximum	2,516	2,637	2,836	2,385	2,125	2,109
Minimum	1,359	1,328	1,233	0,984	0,901	1,180
Átlag	1,818	1,836	1,693	1,355	1,303	1,503

* Részben becslő adatok alapján, illetve az előreszámítás szerint.

Forrás: KSH NKI Előreszámítási adatbázis, 2003.

A IX. ábrán a 2001–2005 közötti időszakra becsült átlagos gyermekszámokat láthatjuk. Markánsan kirajzolódik a keleti és a nyugati országrész közötti lényeges, tömörszerű differencia.

IX. A teljes termékenységi arány kistérségeként, 2001–2005 átlagában
Total fertility rate by sub-regions, mean values of the period 2001–2005

A termékenység jövőbeli alakulására vonatkozó hipotézisünk szerint a területi különbségek a termékenységi magatartás terén mutatózó mintaváltás fáziskéséseivel állnak összefüggésben. Ezért az országos átlag emelkedése mellett a területi differenciák jelentős (50 százalékos) csökkenésével számoltunk. A gyermekszámnak a hipotézis alapján kalkulált szélsőértékeit és az átlagot a 7. tábla a 2016–2020 közötti időszakra adja meg.

A halandóság területi különbségei ugyancsak számottevőek. Időbeli ütemezésük szintén hasonló a termékenységehez. Ez a folyamat is a *mintaváltásban* gyökerezik. A második világháború után a halandóságot illetően is fokozatosan érvényre jutott egyfajta kelet-európai formula, amit a gyorsan csökkenő csecsemő- és gyermekhalandóság mellett a középkorosztályok halandóságának drasztikus emelkedése, az időskorúak mortalitásának stagnálása, lassú csökkenése jellemezett. Magyarországon mindez igen karakterisztikusan jelentkezett.

Az 1980-tól áttekintett folyamatot kezdetben a korábbi minta továbbélése, *kulminálása* jellemezte. Az 1990-es évek első felére tehetjük a halandóság magyarországi mélypontját, egyúttal a területi különbségek növekedésének tetőpontját. Ezt követően kezdődik a *mintaváltás*, az élettartam jelentős emelkedése, a halálozás eltolódása a legidősebb életkorokra. Megindul a területi differenciák csökkenése is. Minderről a 8. táblából nyerünk átfogó képet.

8. A születéskor várható élettartam alakulása kistérségi/kerületi szinten
1981-től (év)

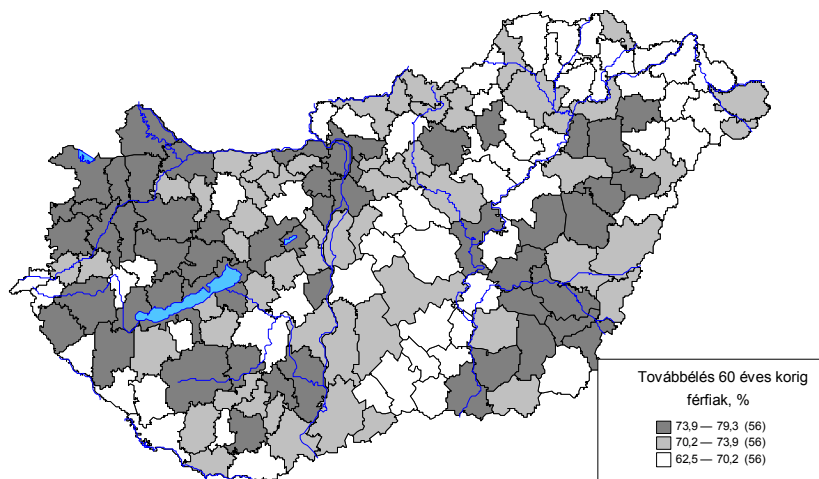
The maximal and minimal values of life expectancy at birth in the sub-regions/districts, from 1981 onwards, by sex

Mérték	1981–1985	1986–1990	1991–1995	1996–2000	2001–2005*	2016–2020*
<i>Férfiak</i>						
Maximum	69,9	70,9	71,4	74,2	76,6	79,7
Minimum	59,4	58,4	57,6	61,5	63,2	67,1
Átlag	65,2	65,5	65,0	66,7	68,5	72,2
<i>Nők</i>						
Maximum	75,7	76,7	76,8	79,2	81,8	85,1
Minimum	68,8	70,7	69,8	71,6	74,2	77,7
Átlag	73,1	73,8	74,2	75,6	77,0	80,4

* Részben becslült adatok alapján, illetve az előreszámítás szerint.

Forrás: KSH NKI Előreszámítási adatbázis, 2006.

A X. ábrán egy (részben becslült) speciális halandósági jellemzőt mutatunk be a 2001–2005 közötti időszakra: a születéstől 60 éves korig történő továbbélés valószínűségéről van szó. A térképről leolvasható, hogy az ország jelentős területein a férfinépesség 30–40 százaléka még mindig az idős kora elérése előtt hal meg.

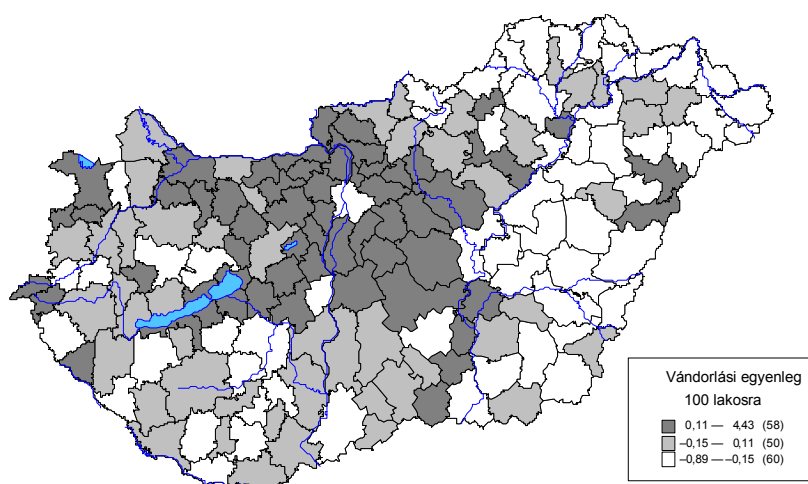
X. A férfiak továbbélési esélyei születéstől 60 éves korig, 2001–2005

The probability of survival from birth to the age of 60, males, 2001–2005

Az 1990-es évek második felének kedvező változásaira alapozva a mortalitás országos hipotézise számottevő halandóságcsökkenésre számít. A területi hipotézis úgy szól, hogy a kistérségek/kerületek *követik* az országos átlag feltételezett alakulását, a térségi különbségek igen szolid csökkenése mellett.

A *belföldi vándorlás* intenzitása 1980-tól jelentősen visszaesett. Ennek hátterében is, mint a termékenység és halandóság esetében tapasztaltuk, maguknak a területi egységeknek a differenciált fejlődése áll. Természetesen az nézőpont kérdése, hogy a kevesebb költözés vagy az intenzívebb vándorlás a kívánatos, az viszont már nem tűnik egészségesnek, ha az ország a vándorlás szempontjából elkülönült területi egységekre szakad.

A XI. ábra egészen markánsan mutatja egyrészt a kelet-nyugati különbségeket, másrészt központi régió kivételes vonzerejét. A vándorlásnak ezeket az erős, meghatározó irányultságait színesítik a szuburbanizációs folyamatok. Ennek következménye például a főváros jelentős vándorlási vesztesége.

XI. A 100 lakosra jutó belföldi vándorlás egyenleg kistérségeként, 2001–2005
The balance of internal migration (per hundred inhabitants) by sub-regions, 2001–2005

A belföldi vándorlásra vonatkozó hipotézis azzal számol, hogy a mobilitás intenzitása tartósan alacsony marad, növekszik a területi egységek zártsága, az el- és odavándorlás közötti különbség mérséklődik. Visszafogottabbá válik a szuburbanizáció is, a fővárosi elvándorlási többlet szintén csökken.

A *nemzetközi vándorlás* az 1980-as években lefelé, az 1990-es években felfelé módosította a területi népességszámokat, legalábbis a népszámlálások adatai szerint. 2001-től a népesség statisztikai továbbszámítása is tartalmazza a

nemzetközi vándorlást (előtte csak a természetes népmozgalommal számoltak). Az adatok alapján arra számítunk, hogy a bevándorlók száma tartósan és jelentősen meghaladja a kivándorlókét.

A nemzetközi vándorlásra vonatkozó hipotézis az aktuálisan megfigyelhető területi megoszlás szerint veszi figyelembe az országos előrebecslést.

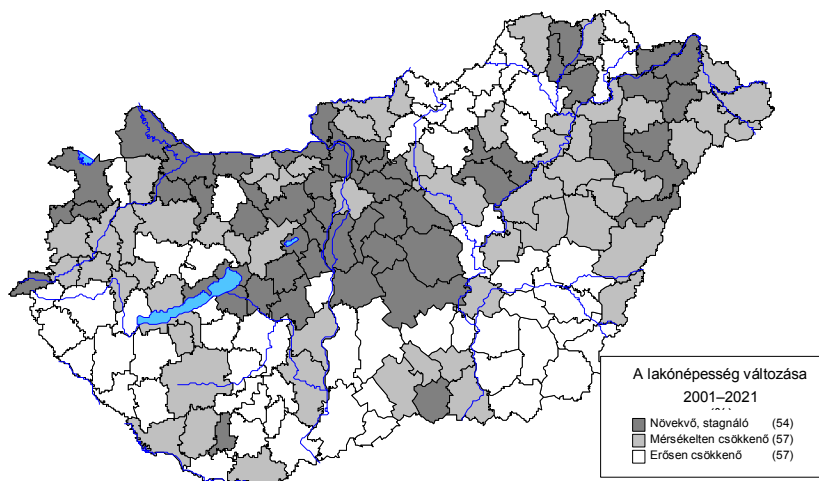
A feltételezett népmozgalmi fejlemények alapján demográfiai részletezettséggel (nem, kor) elvégezhető a népesség területi előrebecslése.

Az országos összesítés szerint a következő időszakban tovább apad a népesség száma: 2001 eleji 10 millió 200 ezerről 2021 elejére 9 millió 806 ezer főre, ami 3,9 százalékos csökkenésnek felel meg. Ez a mérték – bár önmagában jelentős – kisebb a korábban jelzett 5–10 százalékos fogyásnál, elsősorban a figyelembe vett pozitív nemzetközi vándorlási egyenlegnek köszönhetően. Az erre vonatkozó hipotézis szerint ugyanis 2001 és 2021 között 260 ezer fős vándorlási nyereség képződik.

A népességcsökkenés a nagyobb területi egységekben *általánossá* válik. Az előreszámítás szerint a régiók közül egyedül Közép-Magyarországon várható népességtöbblet: 106 ezer fő, 3,7 százalék; az összes többiben csökkenés várható. Abszolút számban és százalékban is Észak-Magyarország (139 ezer fő, 10,6%) szenved el a legnagyobb veszteséget.

A megyék közül Győr-Moson-Sopron és Pest népessége növekszik, lényegében nem változik Fejér megye lakosság száma. Az összes többi veszít népességéből, a sor végén 10 százalékot meghaladó csökkenést mutat Békés, Borsod, Nógrád, Jász-Nagykun-Szolnok, Tolna. Abszolút számban a fogyás Budapesten a legnagyobb: 144 ezer fő.

Az előreszámítás szerint kistérségenként jóval differenciáltabb lesz a változás. A népesség 2001–2021 közötti alakulását mutatjuk be a XII. ábrán.

XII. A lakónépesség változásának típusai 2001–2021 között
The types of the changes in resident population, 2001–2021

Bár a kistérségek népessége is általában fogy, a számítások 38 kistérség esetében mégis népességyarapodást jeleznek, további 16 esetben a fogyás kisebb az országos átlagnál. Ezek zömmel Közép-Magyarországon, a Budapest–Győr és a Budapest–Székesfehérvár tengelyen vannak, de kisebb mértékben Észak-Alföldön is megjelennek. Előbbiekben a népesség gyarapodása a kiegyensúlyozott reprodukciónak köszönhető, azaz a gyermekszám, az élettartam és a vándorlási egyenleg egyszerre hat pozitívan. Utóbbi esetekben a növekedést a termékenység generálja: a magasabb gyermekszám és a fiatal népesség hozadéka, miközben a vándorlás egyenlege negatív.

Ismeretes, hogy a 2010-es évek második felében, tehát az előreszámítás időhorizontjához közeledve elindul az *előregedés második nagy hulláma*, melynek során a század közepéig az idősek aránya a népesség egyharmadáig emelkedik. Előreszámításunk világosan bemutatja ennek a folyamatnak a területi differenciáltságát. A 2010-ig tartó időszakban még csak lassan nő az idősek száma. Ezt követően nagyot fordulnak a tendenciák: 2021-ben 2001-hez képest Fejér megyében 43 (!), Győr-Moson-Sopron és Veszprém megyében 33–37(!) százalékos növekedésre lehet számítani. Még ezeket a mértékeket is felülmúlja a Pest megyében közel 60(!) százalékra várható többlet.

A vizsgált periódusban az idősek aránya országosan 20,4-ről 26,4 százalékra emelkedik. Az éllovas Békés megye lehet, ahol 2021-ben az adott korosztálybeliek 30 százalékot meghaladó hányadára számíthatunk. A Budapestre vonatkozó bázisadat 23,2 százalék, ez 27,7 százalékos lesz majd, tehát itt mér-

sékelt növekedés várható, de számos fővárosi kerületben (csaknem mindegyik belvárosi kerületben) a lakosság fiatalodik, csökken az idősök aránya!

A kistérségi/kerületi népesség-előrebecslés összességében mérsékeltén csökkenő, jelentősen öregedő területi népesség képét vetíti elénk. A demográfiai folyamatok a kiegyenlítődés felé tartanak – ez az előreszámítás alaphipotézise –, de a változások lassúak, áttörésről abban az értelemben, hogy megváltozna a trendek irányultsága, nem beszélhetünk. Ugyanakkor hosszabb távlatban – s erre egy-egy kerület, kistérség esetében van példa – reálisnak tűnnek olyan generális változások is, mint a népességcsökkenés megállása vagy az öregedési folyamat normalizálása. A területi népességfejlődés ebből a szempontból is kitüntetett figyelmet érdemel.

Különbségek a lakónépesség iskolázottságában, területi iskolázottsági előrebecslés

Az iskolai végzettség egyike a társadalmi-demográfiai vizsgálatok legfontosabb indikátorainak. A különböző képzettségű népességcsoportok viselkedése között ugyanis a legtöbb metszetben jellegzetes eltérések figyelhetők meg. Ha az eltérések okát általánosan jellemezni kellene, akkor azt mondhatnánk, hogy a más-más iskolai végzettségi szintekből erősen eltérő életpályák következnek, s ezek folyamányaként a társadalmi-demográfiai jelenségek is differenciálódnak. Megfigyelhető például, hogy a legalacsonyabb iskolai végzettségűeknek a legmagasabb a termékenysége és a halandósága is.

Ha mindezt a területi iskolázottsági különbségekre és azok társadalmi-demográfiai következményeire vonatkoztatjuk, akkor kitűnik, hogy itt tipikus *összetételhatással* állunk szemben. Ha két területi egység lakónépességében az iskolai végzettség szerinti összetétel eltér, akkor – *ceteris paribus* – eltérés van a termékenységekben, halandóságban, gazdasági aktivitásban stb. A kapcsolat szorosságát mutatja be a 11. tábla a 2001. évre (népesség), illetve a 2001–2005 közötti időszakra (népmozgalom).

*9. A főbb demográfiai jellemzők és az iskolázottság területi
(kistérségi) kapcsolata*
*Correlation between the main demographic variables and the educational
status in the sub-regions, 2001–2005*

Jellemző	Korreláció a legalább középfokú végzettségűek arányával
Átlagos gyermekszám	–0,63
Átlagos szülési kor	0,85
Férfiak élettartama	0,65
Nők élettartama	0,44
Vándorlási egyenleg 100 lakosra	0,78
0–19 évesek aránya (%)	–0,41
20–59 évesek aránya (%)	0,74
60+ évesek aránya (%)	–0,27
Gazdaságilag aktívak népességbeli aránya (%)	0,70

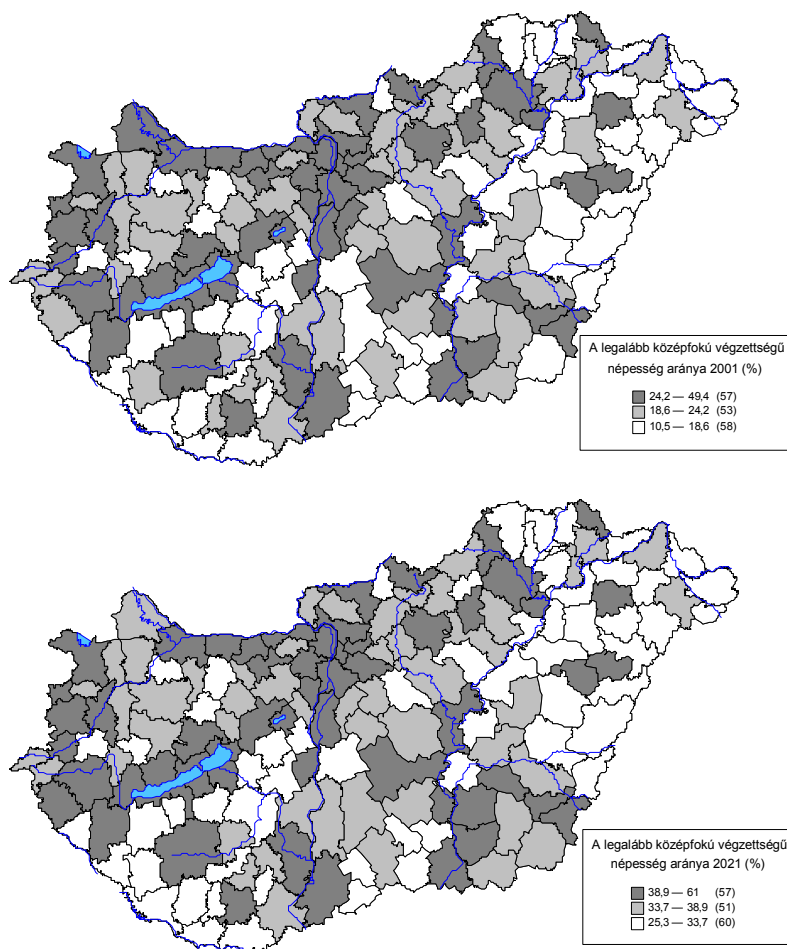
A táblában a legalább középfokú végzettséget szerzettek népességbeli arányát vetettük össze a különböző jellemzőkkel, a *Pearson*-féle korrelációs koeficiens alkalmazásával. Minden mutató esetében szoros, egyértelmű kapcsolatot láthatunk. Minél magasabb az iskolázottság szintje, annál alacsonyabb a termékenység, annál magasabb az átlagos szülési kor. Ez utóbbi arra is rávilágít, hogy a képzés időtartamának növekedése milyen késleltető hatással jár az életút eseményeinek ütemezésére. Szintén szoros a kapcsolat az életkilátásokkal, és a vándorlások is azokra a területekre irányulnak, amelynek lakossága képzetesebb. Az ilyen területek népessége – éppen a bevándorlás miatt – nagyon jellegzetes, a középkorosztály dominál, kevés a fiatal és az idős, ez látszik a táblabeli korcsoportoknál a korrelációk előjeléből is. A gazdasági aktivitás területi különbségei ugyancsak nagymértékben visszavezethetők az iskolai végzettség szerinti differenciákra, ezt jelzi a tábla utolsó sorában a 0,70-es magas index.

A következő időszakban azt várhatjuk, hogy az iskolázási boom jótékony hatással lesz nemcsak az országos végzettségi struktúrára, hanem a területi eltérések alakulására is. A területi iskolázottsági előreszámítás¹² hipotézise úgy szól, hogy a korcsoportos iskolázottsági arányok területi szinten is követik az ütemben (legfeljebb szakmunkásvégzettség), illetve a hozzáadott változásként (legalább középfokú végzettség) megmutatkozó országos folyamatokat.

Az előreszámítás szerint a 2021-ig bekövetkező területi, azon belül különösen a kistérségi változások a rendkívül eltérő startpozíciókhoz viszonyítva egészen szélsőségesnek várhatók, az iskolázottsági különbségek ennek ellenére igen számottevőek maradnak. A középfokú végzettségűek létszámának bővülé-

¹² A területi iskolázottsági előrebecslés a „Kistérségi népesség-előreszámítás, 2001–2021” c. NKFP 5/175/2001 sz. kutatási program keretében készült.

se kistérségenként 13 és 157 százalék, a diplomásoké 45 és 223 százalék közötti. A felsőfokú végzettségű lakosság legkisebb aránya 2001-ben 2,3, 2021-ben 6,6 százalék, a legmagasabb értékek nyolcada, illetve negyede. A változásokat mutatja a XIII. ábra.

XIII. A legalább középfokú végzettségűek népességbeli aránya, 2001, 2021 (%)
Proportion of the population of at least secondary education, 2001, 2021 (%)

A két térképen alig van eltérés, viszont a kategóriaértékek nagyon is különböznek. 2021-ben legalább 15 százalékponttal magasabb lesz a középfokú végzettségűek hányada, mint 2001-ben.

A különböző kistérségi kategóriák népességének végzettségi szintjét az iskolázási expanzió nagyban kiegyenlíti. Az előreszámítás szerint várható változásokat foglalja össze a 10. táblázat.

10. A legalább középfokú végzettségűek népességbeli arányai a kistérségekben, 2001, 2021 (%)

Proportion of the population of at least secondary education by some categories of the sub-regions, 2001, 2012, (%)

Kategória	2001	2021	Relatív változás
Budapest	49,4	61,9	25,3
Dinamikusan fejlődő	34,6	49,2	42,2
Fejlődő	29,9	45,7	53,0
Felzárkózó	23,9	40,8	70,3
Stagnáló	18,4	35,6	93,5
Lemaradó	16,7	34,3	105,8
Kistérségi maximum	40,6	54,8	34,7
Kistérségi minimum	10,6	28,5	170,4

Forrás: KSH NKI Előreszámítási adatbázis, 2006.

Megjegyzés: Az öt kistérségi fejlettségi kategóriát a KSH módszere alapján képzik (szakértő: Faluvégi Albert).

Összefoglalva: az iskolai végzettség emelkedését alapul véve területi dimenzióban is a humánerőforrás lényeges, általános javulására számíthatunk. Továbbra is speciális helyzetben lesz a közép-magyarországi régió. Bár a többi régióhoz képest itt mérsékeltébb változások várhatók, a legalább középfokú népesség arányát tekintve megőrzi vezető pozícióját. Mértékében érdemi lesz a vidék felzárkózása, de Budapesten, azon belül a budai elitkerületekben a képzettebbek hányada továbbra is messze meghaladja az országos átlagot. Hosszabb távon is jelentős koncentrálódás érvényesül a kvalifikált potenciális munkaerő területi elhelyezkedésében.

A gazdasági aktivitás területi különbségei és előrebecslése 2021-ig

Magyarországon az utóbbi 20–25 évben a gazdasági aktivitás szintje jelentősen csökkent. A teljes foglalkoztatottságot deklaráló államszocialista rendszer időszakának végén, az 1980-as években már megjelent a munkanélküliség, csökkent a foglalkoztatottak száma. A folyamat a rendszerváltoztatást követően felgyorsult, magasra szökött a munkanélküliség, nagyszámú munkahely szűnt meg, a népesség jelentős része kilépett a munkaerőpiacról és valamilyen inaktív keresői státusba menekült.

Mindez, területileg rendkívül differenciáltan zajlott le, és ennek nyomán nemcsak az országos aktivitási szint csökkent, hanem a gazdaságilag aktívak kistérségi/kerületi arányaiban is igen nagy különbségek keletkeztek (11. tábla).

11. A gazdasági aktivitás és inaktivitás alakulása a kistérségekben/kerületekben, 1980–2021
Activity and inactivity rates in the sub-regions/districts, 1980–2021

Megnevezés	1980	1990	2001	2021 – alapváltozat	2021 – optimális változat
<i>A gazdaságilag aktívak aránya a népességben</i>					
Kistérségi/kerületi maximum	56,6	57,8	49,1	51,2	54,4
Kistérségi/kerületi minimum	39,1	37,1	27,5	32,2	40,3
Országos átlag	47,4	45,1	40,3	41,3	45,4
<i>A gazdaságilag nem aktívak aránya a népességben</i>					
Kistérségi/kerületi maximum	60,9	62,9	72,5	67,8	59,7
Kistérségi/kerületi minimum	43,4	42,2	50,9	48,8	45,6
Országos átlag	52,6	54,9	59,7	58,7	54,6
<i>Eltartási arány</i>					
Kistérségi/kerületi maximum	156	169	264	210	148
Kistérségi/kerületi minimum	77	73	104	95	84
Országos átlag	111	122	148	142	120

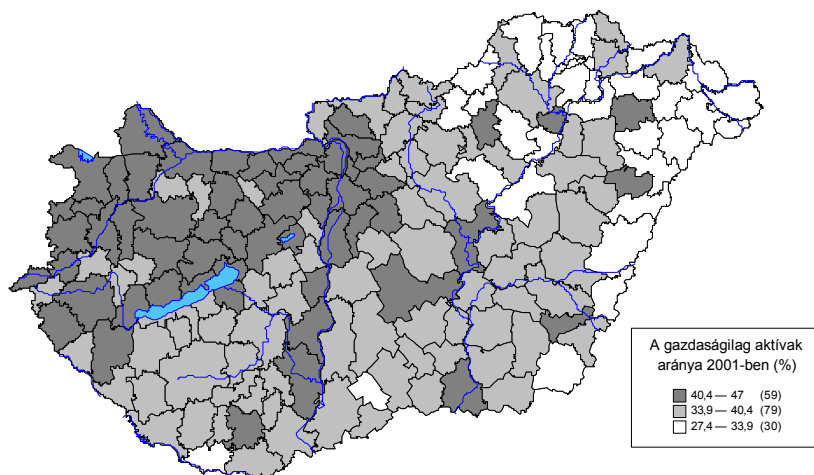
Meglepő, hogy a teljes foglalkoztatottság deklarálása ellenére már 1980-ban is 16–17 százalékpontnyi különbség adódott a legalacsonyabb, illetve a legmagasabb gazdasági aktivitást felmutató kistérségek/budapesti kerületek között. A differencia 1990-re 21, 2001-re 22 százalékponttra nőtt. Persze ezekbe a poláris értékekbe jócskán belejátszik az eltérő korösszetétel hatása, az *összehasonlítható* (standardizált) aktivitási mutatók nyilván közelebb esnek egymáshoz.¹³

A nem aktívak népességbeli aránya inverz képet mutat. Vannak olyan területek, ahol a lakosság több mint 70 százaléka tartozik ebbe a kategóriába. 2001-ben nem volt olyan kistérség/kerület, ahol a nem aktívak hányada 50 százalék alatt lett volna!

Az eltartási arányban (100 aktívra jutó nem aktív) 1980-ban és 1990-ben is hatalmas különbségek mutatkoztak, és ezek 2001-re még tovább növekedtek. A mutató 2001. évi 148-as értéke európai viszonylatban kirívóan magas.

A gazdaságilag aktívak 2001. évi arányát mutatja be a XIV. ábra.

¹³ Az aktivitás szinte összes mérőszáma ilyen, *standardizálatlan* mutató.

XIV. A gazdaságilag aktívak aránya a kistérségekben, 2001 (%)
Proportion of the economically active population in the sub-regions, 2001 (%)

A gazdasági aktivitás kistérségi/kerületi előreszámítása ún. alap- és ún. optimális változatban áll rendelkezésre.¹⁴ Tanulmányunk országos aktivitási projekciót tárgyaló fejezetéből emlékeztetünk arra, hogy az alapváltozat az iskolázási expanzió hatását vezeti át a gazdasági aktivitásra, míg az optimális változat a területi különbségek jelentős csökkenését tételezi fel. A 11. tábla szerint ez utóbbi eredményezi az 1980. és 1990. évvel összevethető, magasabb szintű munkaerő-piaci részvételt. Ezért mondhatjuk azt, hogy *Magyarországon az ebben rejlő területi különbségek lényeges csökkentése vezethet a magasabb aktivitási szint eléréséhez.*

Demográfiai projekciók: összefoglalás

Az előreszámítások a magyar népesség jövőjét úgy láttatják, mint amit a létszámok és a struktúrák jelentős változása és az öregedési folyamat jellemez. Miközben az össznépesség csökken, növekednek olyan résznépességek, mint a központi régióé, a magasabb iskolai végzettségűeké, a romáké és a bevándorolt eredetűeké. Távolról sem mondható el tehát, hogy a fogyás a népesedési folyamat minden mozzanatára kiterjedne.

¹⁴ Az előrebecslés a „Kistérségi népesség-előreszámítás” c. NKFP 5/175/2001. sz. kutatási program terméke.

Az öregedés lesz az az átfogó jelenség, amelyben a résznépességek majd közösséget mutathatnak. Várható a területi dimenzióban jelentkező rapid öregedés, az időskorúak iskolai végzettségének átalakulása, a fiatal résznépességek (roma, bevándorló eredetű) struktúrájának változása.

A magyar társadalom előtt alapvető integrációs feladatok állnak, mindenekelőtt a romákról és a bevándorló eredetű népességről van szó. Az ő együttes létszámuk jelenleg mintegy 800 ezer, ami 2021-ig 1,3 millióra emelkedhet. De tágabb értelemben hasonló teendőként merül fel a magasabb végzettségű idős népesség nyugdíj- és egészségügyi ellátása, a legidősebbek hosszú távú gondozása is. Ha pedig a fiatalokat tekintjük, az iskolázottsági boomnak köszönhetően a mainál jóval képzettebb népesség létfeltételeinek megteremtése (munkába állás, családalapítás, szolidaritási kötelezettségek teljesítése) talán minden ediginél fontosabb feladat.

Az ismertetett demográfiai projekciókból származó legfontosabb következtetésének azt tartjuk, hogy az iskolázás terén végrehajtott váltás és a területi különbségek látványos csökkenése nyomán állhat elő az az új területi társadalomszerkezet, amelyben a gazdasági aktivitás a korábbi időszakok szintjére emelkedik, a demográfiai változások pedig a fenntartható népességfejlődés irányába mutatnak.

Tárgyszavak:

Népesség-előreszámítás
Regionális demográfia
Etnikum
Iskolázottság
Gazdasági aktivitás

POPULATION PROSPECTS IN THE NEXT DECADES WITH SPECIAL RESPECT TO THE SPATIAL DIFFERENCES

Abstract

According to the wide range of population projections carried out by the author, the demographic future of Hungary's population can be characterised by significant changes in the population numbers and structures and by the process of ageing. While the total population number decreases, the size of some sub-populations is to increase: e.g. that of the central region, people of higher educational status, Roma population, people of foreign origin. It is not true at all that population decrease characterises every detail of demographic development.

Ageing will be that common general process which one will be able to point out in every sub-population. It is very probable that we shall witness a rapid ageing in some regions, the transformation of the educational status of the elderly, the change in the age structure of some young sub-populations (Roma population, descendants of the immigrants).

The Hungarian society has a very urgent task of integration especially in the case of the Roma and immigrant population. Their common number is about 800 thousand at present, which can rise to 1,3 million by 2021. But in a wider sense, a similar task can be the assuring of the pensions and health care for the elderly with higher educational status, and the long term care of the oldest. As for the younger population, the assuring of the conditions of existence for those who, in consequence of the educational boom, are much more educated than ever is one of the most important tasks the country has.

The main conclusion of the population projection is that the changes on the field of education and the spectacular decrease of spatial differences can be the factors from which a new spatial social structure can derive. In this new structure the economic activity may reach its former level and demographic changes may assure the possibilities of a sustainable population development.